

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

τοῦ ΣΤΑΘΗ Α. ΤΣΕΚΟΥΡΑ

Γιατί σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ἢ ἀπάντησι; Ἡ, θὰ ἦταν σωστότερο νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς, ἂν διατηρεῖ σήμερα τὴν ἐπικαιρότητά του ἓνα τέτοιο θέμα, δεδομένου ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ προσπάθεια σχολιασμοῦ τοῦ παρθενικοῦ λόγου τοῦ κ. Παναγ. Κανελλόπουλου στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, κατὰ τὸ ἔτος 1960;

Φρονοῦμε ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα λόγο ἀπλῶς, ἐκφωνηθέντα, κατὰ τὰ εἰωθότα. Ἡ ἀνάδειξη τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου σὲ ἀκαδημαϊκό, — κατάφαση ἀναφορικὰ πρὸς ὀρισμένη δραστηριότητα, — ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸν κ. Παναγ. Κανελλόπουλο νὰ ἐκθέσει τὶς ἀπόψεις του «συναιρώντας» τες ὑπὸ τὸν τίτλο «Οἱ νέοι παράγοντες τῆς ἱστορίας καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου».

Ὁ θεωρητικὸς «διάλογος» ἢ καλύτερα ἢ ἐκθεση ἀπόψεων καὶ ὁ «ἀντίλογος» στὸν κοινωνιολογικὸ στίβο, ἀσκεῖται σήμερα στὴ χώρα μας, μπορούμε νὰ ποῦμε, χονδρικά, ἀπὸ τρεῖς κορυφαῖες ἐπιφάνειες: Ἀπὸ τὰ ἀριστερά, ἀπὸ τὰ δεξιὰ καὶ ἀπὸ τὸ κέντρο. Ὑπάρχουν φυσικὰ καὶ ἐνδιάμεσες ἀποχρώσεις.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ κ. Ε. Π. Παπανούτσος ἐκπροσωπεῖ τὸ Κέντρο καὶ ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος τὴ Δεξιὰ. Οἱ ἀπόψεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο τελευταίων παρατάξεων ἔχουν ὡς κοινὸ γνώρισμα τὸν συντηρητισμὸ ἢ καὶ τὴν ἀντίδραση (ἀπὸ φιλοσοφικὴ καὶ μόνο ἄποψη συνδεόμενη μὲ τὴν ἀποδοχὴ ἢ μὴ τῆς πρόβασης σὲ βαθεῖς διαρθρωτικούς μετασχηματισμοὺς στὴν οἰκονομία τοῦ τόπου, μὲ τὰ παρελκόμενά τους φυσικά).

Διαφορίζονται, ἐν τούτοις, στὸν βαθμὸ κατὰ τὸν ὁποῖο ἐκφράζουν αὐτὲς ἢ ἐκείνες τὶς κοινωνικὲς δυνάμεις, πράγμα τὸ ὁποῖο βρίσκει τὶς ἀπηχήσεις του καὶ στὴ μεθοδολογία τους. Τὸ ἰδεολογικὸ ἐπικάλυμμα εἶναι κοινὸ ἐπίσης («Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς», ἢ καὶ «Ἑλληνορωμαϊκοχριστιανικὸς» κατὰ τὸν κ. Παναγ. Κανελλόπουλο). Παρουσιάζονται παραλλαγὲς στὸ περιεχόμενο, ἀνάλογα καὶ μὲ τὸ τί δίνει κάθε φορὰ ἢ ὀρισμένη παράταξι.

Ἔχουν κοινὸ στόχο τὸν ἐπιστημονικὸ στοχασμὸ, ἐναντι τοῦ ὁποῖου ἀκολουθοῦν ἢ τὴ συνωμοσία τῆς σιωπῆς (περισσότερο τὸ Κέντρο) ἢ καὶ τὴν σαφὴ ἐπώνυμη αἰχμὴ (περισσότερο ἢ Δεξιὰ).

Ἡ θεώρησις τοῦ κ. Ε. Π. Παπανούτσου ὡς πρὸς τὰ κοινωνικὰ θέματα, εἶναι λιγότερο τολμηρὴ, σὲ σύγκρισιν μὲ τοὺς ἄλλους τομεῖς τῆς φιλοσοφίας του. Ἔχει περισσότερὸ ἐνδυναμωμένο τὸν ἀγνωστικισμὸ, ἢ ἀναφαίνεται ἐδῶ αὐτὸς περισσότερο. Τὸ ἔνδυμα ἐν τούτοις εἶναι φιλοσοφικὸ καὶ ὁ θεολόγος ὑποσκελισμένος.

Ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος καὶ ἀπὸ τὴν εἰδικότητά του ἔχει περισσότερὸ «συστηματοποιημένη» τὴ σχετικὴ ἐργασία. Στὴν προβληματικὴ του ἐπιχωριάζει ἡ θεολογικὴ ἄποψη πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκοσμικευμένη πνευματοκρατία, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι κάτι τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἀποδειχθεῖ. Καὶ γι' αὐτὸ θὰ σταθούμε περισσότερο στὴ μεθοδολογία του.

**

Σὲ ἤχο πλάγιο, ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴ ἔδρα, ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος ἐπαναλαμβάνει ὅτι ἐπεχείρησε ἐδῶ καὶ χρόνια ἀπὸ τὴν πανεπιστημιακὴ ἔδρα: Τὴν ἀντίκρουσις τοῦ μαρξισμοῦ, τὸν ἀντιμαρξισμὸ, μὲ μιὰ ὄψη «ἀναθεωρήσεώς» του.

Βρισκόμαστε ἐμπρὸς σὲ μιὰν ἀπὸ παλιὰ γνωστὴ ἀλήθεια, ὅταν ἀκοῦμε τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Παναγ. Κανελλόπουλο κηρύσσοντα ὅτι «δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν ἱστορίαν περιστάσεις μὲ ἀπόλυτον ταυτότητα χαρακτηριστικῶν» (σελ. 367). Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὴν καταξιωμένη ἀπὸ τὸν χρόνον ἀρχὴ ποὺ διαλύει τὴν πλάνη τὴν σχετικὴ μὲ τὴν ἀμεταβλησία. Ἀναμετρώντας ἡ ἀνθρώπινη πείρα τὴν αἴσθησις τῆς κίνησης καὶ τῆς ἀκίνησις, γενικεύει, ὡς βιωμένο πλέον στοιχεῖο τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε τι τὸ ἀναφερόμενο στὸ εἶναι καὶ τὸ συνειδέεσθαι ἀλλάζει.

Οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται καὶ ἀπέρχονται, ἢ

κάθε μιὰ γενεὰ δὲν εἶναι ἐντελῶς ὁμοία μὲ ἐκείνην ἢ ὁποῖα ἔχει προηγηθεῖ καὶ τὰ ἱστορικὰ συμβεβηκότα διαφορίζονται.

Ὁ κ. Κανελλόπουλος προβαίνει σὲ μιὰν ἐπίσης ὀρθὴν παραδοχὴ ἀποφαινόμενος ὅτι «ἡ ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀφηρημένον». Ἡ παρούσα, δεύτερη, βεβαίωση, — κρίση μοναδικότητος, στὴν συγκεκριμένη περίπτωση —, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λογικὴ συγγένεια ποὺ ἐμφανίζει μὲ τὴν προηγούμενη ποὺ ἀναφέραμε, συνεξαρτᾶται καὶ μὲ τὴν σημαντικὴ διαπίστωση ὅτι τὸ κάθε φαινόμενο δὲν πρέπει νὰ ὀράται ὡς σχῆμα ἀφηρημένο καὶ γενικό, ἀλλὰ ὡς προσδιορισμένη κατηγορία. Στὴ φύση, ἄλλωστε, ὅπως καὶ στὴν κοινωνία, τίποτα δὲν προβάλλει ὡς καθαρὸ προϊόν εἴτε ὡς γεγονός θείον.

Ἔτσι, καὶ ἡ συζητούμενη «ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου» ἐφ' ὅσον τοῦτος προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ «κοινωνικὸ κατηγορούμενο» δὲν εἶναι νοητὸ νὰ ἐξετάζεται ὡς ἔννοια ἐξωκοινωνικὴ ἢ ὡς ὑπερκοινωνικὴ κατηγορία. Καὶ αὐτὸ βέβαια ἐν γνώσει τοῦ βάρους τῆς καταγωγῆς τῆς.

Τέτοιο, περίπου, πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀναγκαῖο συμπέρασμα, στὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ ἀβίαστα ἡ βεβαίωση τοῦ κ. Παναγ. Κανελλόπουλου περὶ «χαρακτηριστικῶν», ὡς κατηγορικῶν γνωρίσματος τῶν διαφόρων καταστάσεων, ὅταν αὐτὲς δὲν «ἐναυλίζονται» στὸ ἀντίπεραν.

Γι' αὐτό, κατὰ τὴν προσέγγιση ἐνὸς ὀρισμένου θέματος, ἐπιβάλλεται ἡ ἀπαιτήσις καὶ ἡ παραίτησις ἀπὸ τοῦ γενικοῦ ὡς ἀφετηρίας καὶ ἡ πρόβασις εἰς τὴν ζώνη τοῦ συγκεκριμένου, λαμβανομένου αὐτοῦ ὡς πρώτης λογικῆς ἀρχῆς. Εἶναι δηλαδὴ τὸ συγκεκριμένο γιὰ τὸν θεωρητικὸ λογισμό ἢ «γῆ καὶ ὁ πηλὸς» ἀπὸ τὰ ὁποῖα πλάθεται ἡ γενικὴ ἔννοια*.

Μεθοδεύει, ἐν τούτοις, ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος ἐπάνω σὲ μιὰ τέτοια βάση τὸ λογισμό του; Βέβαια ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἀναφερόμενος στὸ παρὸν δὲν θὰ ἐξετάσει τὴν ἔννοιά του καθὼς καὶ τὶς διαστάσεις τοῦ χρόνου μὲ τὰ μέσα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ θὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱστορικὴ συνείδησι τοῦ ἀνθρώπου (σελ. 366). Ἀποδεσμεύεται ὁμοίως ὁ κ. Ἀκαδημαϊκὸς μὲ τὴν διευκρίνισή του, ἀπὸ τὶς μεθοδολογικὰς ἀπαιτήσεις ποὺ ἀναφέρουμε πάρα πάνω, ὅταν αὐτὲς προβαίνουν γιὰ τὸν ἴδιο καὶ ὡς ἀπαιτήσις πρὸς αὐτοπεριορισμό, ἀφοῦ προϋποτίθενται ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς προβληματικῆς του, τὴν ὁποῖα στοιχειοθετοῦν οἱ προειρημένες λογικὲς προτάσεις του; Ἀπὸ μιὰ πρώ-

* Ἀναφερόμαστε ἐδῶ εἰς τὴν ἐπαγωγικὴ ἔρευνα ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ τρόπου συλλογισμοῦ καὶ μόνο, δηλ. τῆς ἀφετηρίας, χωρὶς νὰ υποτιμᾶμε τὸ ρόλο τῆς ἀπαγωγικῆς μεθόδου. Θεωροῦμε αὐτὲς τὶς δύο μεθόδους, ὅσους τῆς ἐνιαίας διαδικασίας τῆς ἔρευνας, μορφὲς ἐτασμοῦ ἀναπόσπαστες μεταξὺ τους καὶ ἀναγκαῖες.

τῆ καὶ πρόχειρη δειγματοληψία θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ διατυπώσῃ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐδῶ ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ ὀρισμένη ἔκδοσις τῆς ἀντικειμενικῆς ἱστορικῆς μεθόδου. Ἀφοῦ ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Παναγ. Κανελλόπουλος συνθηματίζει ὑπὲρ τῆς κατηγορίας «χαρακτηριστικά», γνωμοδοτεῖ ὑπὲρ τῆς «μεταβολῆς» καὶ τοῦ «ἀνεπαναλήπτου» στὴν ἱστορία ἢ φθάνει ἀκόμα νὰ ὁμιλεῖ περὶ «ἀστικῆς κοινωνίας» καὶ «σοσιαλισμοῦ».

Ἔχει ὁμοίως ἔτσι, στὴν οὐσία τοῦ πράγματος;

Ποιά εἶναι, «ἐν πάσῃ περιπτώσει», ἡ «ἰθαγένεια» τῶν κατηγορικῶν προσδιορισμῶν τοῦ κ. Παναγ. Κανελλόπουλου;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὀδηγεῖ εἰς τὴν διακεκαυμένη ζώνη τοῦ προβληματισμοῦ, στὸ σημεῖο ἐπαφῆς τῶν ἐπιφανειῶν τῶν δύο, διαμετρικὰ ἀντίθετων καὶ ἀντιρρόπων μεθόδων, ὅπως εἶναι ἡ διαδικασία ποὺ φέρνει ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο εἰς τὸ ἀφηρημένο ἢ ἡ «ἀντίπρυμνος» πρὸς αὐτὴν ἀναβάθμισις, ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο εἰς τὸ ἀφηρημένο*.

Φρονούμε ὅτι εἰς τὴν σχολιαζόμενη ἐργασία κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίφασιν «προσδιορισμένων σχέσεων», «ἀντικειμενικότητος» καὶ «διαλεκτικῆς» ἐπιχωριάζει ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ «Λόγου» καὶ ἡ μεταφυσικὴ.

Ἄν φυλλομετρήσουμε προσεκτικὰ τὸ κείμενον θὰ συναντήσουμε, ἀσφαλῶς καὶ τὴν σελ. 370, ἀπὸ ὅπου θὰ μπορούσαμε νὰ πάρουμε ὡς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, πρὸς στιγμὴν ἔστω, τὸ ἀκόλουθο χωρίον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς «ἀντικειμενικὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα πιέζουν νὰ προδώσωμεν τὴν ὑπόστασίν μας, τὴν ὁποῖαν διεμόρφωσαν πνευματικαὶ ἐλευθερίαι καὶ ἠθικαὶ δοκιμασίαι χιλιάδων ἐτῶν».

Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος μᾶς πληροφορεῖ, τὰ γεγονότα αὐτὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἐπισημάνει «κατὰ τὸ μέγιστον ποσοστὸν τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν τὴν ἀντικειμενικὴν παρουσίαν των, εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὰς κατακτήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, μὲ τὴν πρόοδον τῶν γνώσεων μὲ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς».

Ἄν θελήσουμε, ὕστερα ἀπὸ αὐτό, ἀποφλοιῶνοντας τὸ συζητούμενον σχῆμα, νὰ ἀναζητήσουμε τὸν λογικὸ πυρήνα ποὺ κρύβεται εἰς τὸ βάθος, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἐνῶ, κατὰ τὸ πρῶτον σκέλος του, ὅπου γίνεται μνεία τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων, τοὺς ὁποῖους προσδιορίσαμε προηγουμένως, ὑποθάλλεται ἡ ἐκδοχὴ ὅτι τὸ ὄν διαμορφώνει τὸ συνειδέναι (ὕλιστικὴ ἀπόχρωσις) ἢ ἔστω ὅτι ἀπειλεῖται ἢ «διάπλασσις» τοῦ συνειδέναι ἀπὸ τὸ ὄν, — δὲν ἔχει σημασίαν ἂν

* Ἡ ἀντιπαράθεσις τῶν συζητουμένων μεθόδων ἀφορᾷ μόνον τὴν ἀφετηρίαν τοῦ συλλογισμοῦ, τὴ συνῆσιν δηλ. τῆς ἔρευνας μὲ τὴν πραγματικότητα.

πρόκειται για «κακοήθη νεοπλασία», όπως αυτή για την οποία ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος προειδοποιεί —, κατά το άλλο σκέλος προάγεται ή έκδοχή ότι η ανθρώπινη υπόσταση είναι έννοια καθαρά ήθικοπνευματική ή έστω ότι το συνειδέναι καθορίζεται από το συνειδέναι (ιδεοουξία). Ένα τέτοιο σχήμα, λογικά μπορεί να καταλήξει σε ταυτολογία.

*#

Η προέκταση του δευτέρου λοιπόν σκέλους, το οποίο καταργεί το πρώτο, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, αν ανατραπεί ο κώνος του «κοινωνικού σχήματος» του ειρημένου ακαδημαϊκού, τότε θα διαπιστωθεί ότι στη βάση του διασημαίνει την παρουσία του το μεταφυσικό πνεύμα, παρ' όλο ότι δεν πρόκειται για κοινωνία αγγέλων.

Έτσι, ο άνθρωπος αιθεροποιείται, αναγόμενος σε αφηρημένη κατηγορία, δηλαδή σε ένα όν έξωκοινωνικό και υπεργήινο.

Και όταν σαλπίζεται έγερτήριο για την διάσωση μιᾶς τέτοιας «ανθρωπίνης υποστάσεως» από την άργη διαδικασία φθοράς, — τον σπόρο της οποίας ρίχνουν μέσα στην ανθρώπινη αυτή υπόσταση οι δαιμονικές δυνάμεις της επιστήμης και της τεχνικής, μαζί με τα τελώνια της προόδου, — τότε τί άλλο υποδηλώνει αυτό εκτός από την δογματική της θεοδοξίας;

(Ο «κλήρος του θεού», ή ψυχή δηλ. του ανθρώπου, ή οποία είναι μπλεγμένη στα δίχτυα της σάρκας, κινδυνεύει από το πολυστένακτο δέλος της αμαρτίας, που απειλεί να την κυλήσει στο λασπωμένο βάραθρο της ύλης!).

Αν αμφιβάλλει κανείς για την ουσία της θεωρίας, την οποία σχολιάζουμε, δεν έχει παρά να ανατρέξει στην σελ. 366, όπου θα δεδαιωθεί ότι ο «άνθρωπος» λασβάνεται ως έννοια ήθική, ως το «άνωνυμο» δηλαδή, σκεύος της έκλογής του θεού.

Εναρθρωμένη έτσι ή προβληματική του κ. Παναγ. Κανελλόπουλου, όπως ή πρώτη άπειρα σχολιασμού μας αποκαλύπτει, κάθε άλλο παρά αναβάθμιση από συγκεκριμένες καταστάσεις μαρτυρεί, αφού σε αυτήν κυριαρχεί το αφηρημένο γενικά στοιχείο.

*#

Θα μπορούσε, εν τούτοις, να διερωτηθεί κανείς ως ποιο βαθμό ή «ανθρωπίνη υπόστασις» του κ. Παναγ. Κανελλόπουλου είναι τόσο άτρωτη στην «τελειότητά» της, ώστε να μην έχει ανάγκη να «προσοικειωθεί» κανένα επίγειο υλικό στοιχείο στον άγωνα για την ύπαρξή της, όπως συμβαίνει με όλα τα άλλα όντα επάνω στη γη. Διότι «έμφανίζεται» να βρίσκει την εγκαταδίωσή της στο πνεύμα.

*#

Ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος μας πληροφορεί ότι ή «υπόστασις του ανθρώπου» δεν είναι κάτι το αφηρημένο, για να προσθέσει

ότι «είναι ασύλληπτος και άπροσδιόριστος ως σύνολον και συνδέεται με την ανεξερεύνητον καταγωγήν του ανθρώπου από τον θεόν» (του γάρ και γένος έσμέν) και ότι «εις τας συγκεκριμένας φάσεις και εις δηλώσεις της άποτελεί συνάρτησιν των πνευματικών και ψυχικών έμπειριών του ανθρώπινου γένους». Πώς λοιπόν γίνεται να απειλείται μια τόσο «αίθερόπλαστη υπόσταση» από ένδοκόσμια πράγματα;

Έδώ φαίνεται καθαρά πώς, όταν ο φιλόσοφος αίθεροβατεί, μεταπηδάει εν τέλει στον θεολογούντα κοσμικό ταγό, και πώς το έλλογο στοιχείο υπερακοντίζεται από το άλλο.

Αλλά τότε δεν παραβιάζεται μόνον ή λογική αλλά και ή συντακτική τάξη.

Η αναπόσπαστη από το υπεκείμενο ιδιότητα, — το κατηγορούμενο, — (το μη αφηρημένο του ως συνόλου) πάει να «μεταχαρυχθεί» σε μη μόνιμη ιδιότητά του, σε κατηγορηματικό, άρα, προσδιορισμό (έξαρση του άπροσδιορίστου και του ασύλληπτου του).

Και ή *contradictio in adjecto* φθάνει στην διαπασών. Η όχι αφηρημένη ανθρωπίνη υπόσταση είναι ταυτόχρονα ασύλληπτη και άπροσδιόριστη, συνδεμένη με την ανεξερεύνητη καταγωγή του ανθρώπου από τον θεόν(;!)

Φρονούμε, ύστερα από αυτό, ότι ή συναγωγή του συμπεράσματος σε τέτοιες περιπτώσεις, γίνεται εύκολότερη, διότι δεν πρόκειται για το σχολιασμό αποδεικτικού υλικού, συγχωνευμένου από τη διασπορά του, σε δικά μας δοκιμαστήρια συλλογισμού, αλλά για τον άπλο λογικό και συντακτικό σχολιασμό ένός αυτούσίου χωρίου.

*#

Προχωρούμε στην σελ. 370, όπου διαβάζουμε: «ο άνθρωπος βάσει του προορισμού του, ο οποίος συνδέεται με το ανεξιχνίαστο θέλημα του θεού, έχει πνεύμα τεταγμένον να γνωρίση και να δαμάση την φύσιν. Αλλά ή φύσις δεν είναι δυνατόν να δαμασθή υπό του ανθρώπου είμη μόνον δια των ιδίων αυτής δυνάμεων. Ο άνθρωπος δεν είναι δυνατόν, με άλλας λέξεις, να έφεύρη τίποτε το όποιον να αντίκειται εις την φύσιν. Δεν είναι δυνατόν καν να γνωρίση ότι αντίκειται εις την φύσιν, αν και ή γνώσις του, αυτή καθ' έαυτή, δεν άποτελεί φυσικόν γεγονός» και ακολουθεί: «Πάντως, ή γνώσις ή οποία οδηγεί τον άνθρωπον εις τας ενεργείας δι' ων δαμάζεται ή φύσις, είναι κατ' αρχήν συνδεδεμένη, καθ' ο συνάρτησις του θείου προορισμού του, με την αυτονομίαν του, με την έλευθερίαν του».

Πώς όμως μπορούν να συνδυασθούν τόσα πολλά, έτερόκλητα και άμοιβαίως άποκλειόμενα πράγματα;

Πώς είναι δυνατόν ο άνθρωπος, ο οποίος δεν είναι όμοτράπεζος του θεού, αλλά παραδομένος στην «πικρά έρημία του βίου», να γνωρίζει τον προορισμό του, όταν αυτός συνδέεται με το ανεξιχνίαστο θέλημα του θεού;

Πώς μπορεί ο άνθρωπος να διαθέτει πνεύμα τεταγμένο να γνωρίσει την φύση και να την δαμάσει, όταν για να γίνει αυτό προϋποτίθεται αύστηρη αντιστοιχία και αποκλειστική αρμονία με τις φυσικές δυνάμεις και λειτουργίες, και μάλιστα όταν — όπως γράφει ο ειρημένος ακαδημαϊκός — σε μιὰ τέτοια διαδικασία αποκλείεται ή εφεύρεσι καθενός αντικειμένου στη φύση στοιχείου, ενώ από το άλλο μέρος, προκειμένου ένας τέτοιος σκοπός να επιτευχθεί, ή γνώση δεν πρέπει να αποτελεί φυσικό γεγονός;

Πώς μπορεί να θεωρείται «έλευθερος» και «αυτόνομος» μιὰ τέτοια «άνθρωπινή υπόστασις», όταν κάθε τι το συνεξαρτώμενο με αυτήν λαμβάνεται ως συνάρτηση ενός θείου και ανεξερεύνητου προορισμού;

Ένας τέτοιος, φυσικά, προορισμός είναι μιὰ άλλη όψη της θεωρίας του 'Αγίου Αυγουστίνου αναφορικά με τη θεία Πρόνοια. Στα χέρια, εν τούτοις, του θεολογούντος και «θεοπρακτούντος» κοσμικού, ή ανάγκη να προαχθεί ή κληρικολαϊκή έρμηνεία, συνεπάγεται ακρωτηριασμό της προειρημένης ακραιφνούς θεολογικής έκδοχης.

Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση του κ. ακαδημαϊκού, αν και ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος «έκκοσμικεύοντας» τον 'Αγιο Αυγουστίνο, δεν δίνει καθόλου μιάν άλλη έρμηνεία, έναρθρώνοντάς την έστω επάνω σε εκείνα τα όποια ο έτερος θεωρητικός της θεολογικής έκδοχης της ιστορίας στοιχειοθετεί, δηλ. ο Μποσσυέ, ο οποίος στο κάτω-κάτω περιορίζει το «ιστορικό θαύμα» για να προαγάγει τον έτασμό των «καθοριστικῶν αἰτίων».

Ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος στο σημείο αυτό βρίσκεται κάπου στη μέση, ανάμεσα δηλ. στους δυο θεολόγους, δίχως καμιά υπέρβαση, αφού δανείζει τα χέρια, με τον τρόπο του βέβαια, στη θεία Νέμεση, για να άφοπλίσει ήθικα τον έμβλέποντα τον ούρανο κυριευμένο από την «άστροναυτική μανία» άνθρωπο, που θέλει να γίνει θεός, αναβαθμίζοντας την κλίμακα της συνωμοσίας του νέου Πύργου της Βαβέλ, με τη φιλοδοξία να φθάσει μέχρι την κορυφή, στον ούρανό!

Χρησιμοδοτεί μάλιστα, επαναλαμβάνοντας «προφητεία του Γκαίτε» — με την όποια σφραγίζει τον συζητούμενο λόγο του στην 'Ακαδημία 'Αθηνών — κατά την όποια προεικάζεται: «Βλέπω να έρχεται ο καιρός, όπου ο θεός δεν θα εύρισκε καμμίαν χαράν εις την ανθρωπότητα και θα πρέπει να συντρίψει και πάλιν τα πάντα δια να ανανεώσει την δημιουργίαν». (Βέβαια, είναι άλλο πράγμα το πως ο άνθρωπος μπορεί να διαβλέψει την ανεξιχνίαστη θέληση του θεού).

*

Παρ' όλα αυτά, δεν αναφέρεται *sic et simpliciter* (άμεσα και άπλά), ή φιντεϊστική στόφα της συζητούμενης θεωρίας. Και δεν πρέπει να καταμεμφθεί κανείς για αυτό τον

κ. ακαδημαϊκό, αφού αν συνέβαινε ένα τέτοιο πράγμα, αν δηλ. το θεολογικό στοιχείο κατεκάλυπτε κάθε άλλο παράγοντα, μπορεί βέβαια να άνοιγαν εύκολότερα οι πύλες του ούρανού, θα έγκαταλείπονταν όμως ή γή και ή «άνθρωπινή υπόστασις», που δεν διέβη άκόμα το πέλαγος του θίου, στην πλάνη και το μεγαλείο του πονηρού πνεύματος (έναντίον αυτού του πνεύματος ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος καλεί σε σταυροφυρία, όπου θα επιχειρηθεί «ό,τι φαίνεται ακατόρθωτον»).

Άλλά και ή έκκλησία δεν φροντίζει, μήπως, για την έκκοσμικευση της θρησκείας, όταν για να μάς γλυτώσει από τον κλοιόν της «έκδογματίσεως των πάντων» άπευθύνεται με άγωνιώδεις έκκλησεις; (προς θεού, όλίγον άέρα!).

Και δεν είναι θεολόγοι εκείνοι που κηρύσσουν ότι δεν βρίσκεται στο καλυμμαύκιο ή ίερωσύνη; Γιατί λοιπόν να έχουμε την άξίωση από έναν ακαδημαϊκό, όταν αυτός μάλιστα συμβαίνει να έχει και μιάν άλλη ιδιότητα, του πολιτικού, να θρησκευεται ως αναχωρητής της έρήμου;

Όχι, οι επικρίσεις πρέπει να αναφέρονται μόνο στον «θεοπρακτούντα» φιλόσοφο, ο όποιος αναζητάει τη ζωάρκεια προς όφελος της θεοδοξίας, κάτω από φιλοσοφικό ένδυμα, (έπειδη δηλ. παραβιάζει την λογική).

Στην σελ. 370, συναντάμε εν τούτοις τον φιλόθεο, ο όποιος δεν θέλει να κόψει τον όμφάλιο λώρο που τον συνδέει με τα ένδοκόσμια, δεν έγκαταλείπει δηλ. την φιλοσοφία και την συνεξαρτωμένη με αυτήν λογική, ή όποια από τα ίδια τα πράγματα αντίκειται στην ένσάρκωση του θείου. «Όλα τα αντικειμενικά γεγονότα, τα όποια πιέζουν σήμερα τον άνθρωπο να άρνηθ ή την υπόστασίν του, συνδέονται με την πρόοδον, ή όποια επήγασεν από τον άνθρωπον ως φορέα και παράγοντα της γνώσεως. Οι νόμοι της ιστορίας — εκείνοι οι όποιοι δεσμεύουν και κατευθύνουν τα βήματα του ανθρώπου — έχουν, αντίθετως προς τους νόμους της φύσεως, της οργανικής και της άνοργάνου, το ύτο το χαρακτηριστικόν και παράδοξον γνώρισμα: πηγάζουν, καθ' ό μέτρον δεν έχουν σχέσηιν με τους βιολογικούς ή τους γεωγραφικούς δρους της ιστορίας από αυτό τουτο το έλεύθερον πνεύμα του ανθρώπου».

Όστε λοιπόν, ο άνθρωπος ως παράγοντας και φορέας γνώσης θεσπίζει την νομοθεσία της κοινωνικής ζωής και προόδου. Έδώ φαίνεται σαν να απομακρύνεται κατά ένα βήμα ο φιλόσοφος από τον θεολόγο αφού περιορίζει κάπου έξω από την κοινωνία την Θεία Πρόνοια. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι του πετάει και το γάντι, έφ' όσον ο άνθρωπος έχει προορισμό συνδεόμενο με το «ανεξιχνίαστο θέλημα του θεού», πράγμα το όποιο σημαίνει ότι και ή γνώση του ανθρώ-

που εντάσσεται και αυτή μέσα σε προεικασμένο πλαίσιο. Αν ή γνώση όμως είναι αίτια προόδου, τότε ποιές είναι οι αιτίες που προκαλούν τη γνώση; Και πώς ο «άνθρωπος» ενομοθέτησε για τις κοινωνικές εξελίξεις όταν ακόμα δεν διέθετε ούτε και αυτόν τον πελεκητό πυριτόλιθο;

Συνεξαρτάται ασφαλώς ή γνώση με την πρόοδο, και από την άποψη αυτή, το βήμα που σημειώνει ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος εδώ, έμπεριέχει περισσότερα ψήγματα αλήθειας από όσο συνέβαινε προηγούμενα, όταν αυτός δηλ. έκινείτο στην θεολογική ζώνη. Άλλα δεν θέλει να πει όλη την αλήθεια, αφού επανέρχεται και πάλι στο δυϊστικό σχήμα ζωή - ίδέες, αποδεχόμενος τη θέση της φυσικής νομοτέλειας στην κοινωνία και υποκαθιστώντας την ταυτόχρονα με την νομοθεσία του θεσμοφόρου ανθρώπου. (Οι νόμοι αυτοί, «πηγάζουν, καθ' ο μέτρον δεν έχουν σχέσιν με τους βιολογικούς ή τους γεωγραφικούς όρους της Ιστορίας, από αυτό τουτο το έλεύθερον πνεύμα του ανθρώπου!»).

Έδώ χρειάζεται να διευκρινισθεί ότι ή βουλησιαρχία (ιδεοδοξία) του κοσμικού, υπερακοντίζει την θεοσέβεια του πιστού, αφού ύψώνει, όπως είπαμε προηγούμενα, σε νομοφόρο της κοινωνικής ζωής τον άνθρωπο, δηλ. κλείνει την πόρτα της ζωής στην υπερκόσμια θεία Πρόνοια.

Στην σελ. 371 ο κ. Κανελλόπουλος κινείται πλέον με τα σύνεργα της φιλοσοφίας και της συνεξαρτωμένης με αυτήν λογικής. Διαβάζουμε λοιπόν στην προκειμένη σελίδα:

...«Αί παρατηρήσεις αυτές άρκούν νομίζω δια να έμπνεύσουν δυσπιστίαν προς τας παλαιάς μονοπλεύρους έρμηνείας της Ιστορίας, την Ιδεαλιστικήν και την ύλιστικήν»*.

Έδώ, πραγματικά, ο φιλόθεος πρέπει να απομακρυνθεί λίγο από τον θρησκευτικό δογματισμό, αφού ή φιλοσοφία και ή λογική είναι υποχρεωμένες να «άρνηθούν» την «ένσάρκωση» αν δεν θέλουν να μετατραπούν σε θεολογία.

Εάν λοιπόν επιστρέψουμε στο σχολιαζόμενο χωρίο, θα δούμε ότι από πρώτη έντύπωση φαίνεται πως ο κ. Κανελλόπουλος θέλει να αποταχθεί όχι έναν, αλλά και τους δυο μαζί δογματισμούς, όχι δηλ. μόνο τον θρησκευτικό αλλά και τον φιλοσοφικό των δυο άκρων (ύλισμός - ιδεαλισμός) «ίσοζυγίζοντας» την δική του άποψη επάνω από τα δυο ανταγωνιζόμενα σκέλη τους.

Θα μπορούσαμε εν τούτοις να έρωτήσουμε.

* Πράκειται για παρατηρήσεις αναφερόμενες στα διαλαμβανόμενα στη σελ. 370 σχετικά με τους νόμους και τη γνώση. Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μας.

Είναι δυνατόν, όταν γίνεται λόγος για το μονόπλευρο της έρμηνείας του ιδεαλισμού, το κατηγορούμενο (μονόπλευρο) που προσδιορίζει την ιδεοδοξία να μην αναφέρεται επίσης και στην ταυτόσημη κατηγορία θρησκεία; — από την άποψη και μόνο του σπιρτουαλισμού — όταν και στις δυο αυτές περιπτώσεις κοινός παρονομαστής είναι ή πνευματοκρατία;

Και αν αυτό είναι σωστό, τότε ο άλλος δογματισμός, του ύλισμού δηλ. που βρίσκειται; (για ποιόν ύλισμό πρόκειται;)

Πέρα, εν τούτοις, από όλα αυτά ή σχολιαζόμενη εδώ περικοπή συμπληρώνεται και με έναν προσδιορισμό «κρίσεως γενικότητας» ο οποίος απλοποιεί τα πράγματα με την απόφαση: «Το φαινόμενο της Ιστορίας είναι πολυσύνθετον και σκοτεινόν». Και συνεχίζει: «Είναι αδύνατον να διαπιστωθή κατά τρόπον θετικόν, που σταματά ή έλευθερία (έννοει του ανθρώπου) και αρχίζει ή αναγκαιότητα, ή που αίρεται ή αναγκαιότητα και αρχίζει ή έλευθερία». Είναι φανερό, ότι εδώ έχουμε να κάνουμε με μιαν όρισμένη όψη του άγνωστικισμού. Και μάλιστα όχι εκείνου του άγνωστικισμού, ο οποίος επικαλύπτει μιαν ντροπαλή ύλοδοξία, αλλά του άγνωστικισμού που είναι απλώς μιαν ιδεοδοξία ντροπαλή.

Το μαρτυρεί αυτό ή ανάιρεση του Καντ από τον κ. Παναγ. Κανελλόπουλο στο προκείμενο σημείο: «Άμφιβάλλω πολύ άλλωστε, εάν ύπάρχη έλευθερία ή αναγκαιότητα ύφ' ην έννοιαν είχαν συλληφθή αι δύο αυτάί άρχαι άλλοτε, άκόμη και υπό του Καντ».

Γιατί στρέφεται προς τον Καντ ή προτίμηση; Η Έλευθερία, ή αναγκαιότητα, και όπως θα δούμε πάρα κάτω και ή τύχη, επιστρατεύονται για να αποδειχθεί άκριβώς ότι το φαινόμενο της Ιστορίας είναι «σκοτεινόν». Και βοηθάει προς τουτο ή ανάδειξη του είρημένου Γερμανού φιλοσόφου ως στόχου;

Και γιατί να μη βοηθάει, έφ' όσον ο κλασικός αυτός φιλόσοφος με την γνωστή κριτική θεωρία του, την σχετική με τις «άντινομίες» του καθαρού λόγου, παρέχει ήδη τις προϋποθέσεις, — και κατά τουτο συμβάλλει στην διαλεκτική άρση της σχολιαζόμενης «άντινομίας», — αφού με το να όρα και τις δυο αυτές κατηγορίες, αναγκαιότητα και έλευθερία, ως κατ' αρχήν δυνατές, δεν κάνει τίποτα άλλο από το να οδηγεί λογικά, στην διαλεκτική συναίρεση και όχι στη μεταφυσική αντίπαράθεσή τους, όπως θέλει ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος.

(Ένα τέτοιο πράγμα αναφαίνεται καθαρά από τα παρατιθέμενα από τον κ. ακαδημαϊκό στην συζητούμενη σελίδα κείμενα του Άριστοτέλη, του Ούίλλιαμ Τζαίημς, του Ηράκλειτου, του Άρθουρ Μάρτς, καθώς και από την μνεία της «άρχής της άπροσδιοριστίας» του Χάϊζενμπεργκ, διότι όλα αυτά τα όρα από την «γωνία όψεως» του «άορίστου», δηλ. του

σημειούμενου «κατὰ συμβεβηκός», ἄρα ἀπὸ τύχης).

Ἄλλὰ ἂν ἡ τύχη «παρεμβαίνει ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν πορείαν τῶν γεγονότων», τότε τί μᾶς χρειάζεται ἡ ἐπιστήμη καὶ γιατί νὰ γίνεται τόσοσ λόγος γιὰ ἀντικειμενικούς νόμους κλπ.; Καὶ ἐὰν πίσω ἀπὸ τὴν τύχη δὲν ἀναζητηθεῖ ἡ ἀναγκαιότητα, τότε γιατί νὰ μιᾶμε γιὰ φιλοσοφία καὶ ὄχι γιὰ θεοδοξία; Καὶ πρὸς ποῖο μέρος βρίσκεται στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ δογματισμὸς καὶ ἀπὸ ποῦ καλλιεργεῖται ἡ μονόπλευρη ἑρμηνεία; Τὸ «τυχαῖο», ἄλλωστε, ἀναγόμενο σὲ παράγοντα «ἀποτελεσματικῆς παρεμβάσεως εἰς τὴν πορείαν τῶν γεγονότων» δὲν ὑποκρύπτει τὴν ἔννοια ἐνὸς ἄλλου «ἄγνωστου» νόμου, μιᾶς ὑπεργήινης ἀρχῆς ἀπλησίαστης; Καὶ δὲν ἀποτελεῖ αὐτὸ ἀκριβῶς, ὡς θεωρητικὴ παραδοχὴ, προσκόλλησις στὴ σφαῖρα τῆς θεοδοξίας;

Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει, ὅπως εἶπαμε, τὸ γεγονός, ὅτι τὸ σχολιαζόμενο ἐγχείρημα πραγματώνεται σὲ ἔδαφος φιλοσοφικό, ἀκόμα καὶ ὅταν μὲ λογικὰ σύμβολα, πρόκειται νὰ κεντηθεῖ ὁ καμβὰς ἐνὸς «ὄρατου θεοῦ» ὡς κόσμου ἢ ἡ «εἰκόνα ἐνὸς νοητοῦ θεοῦ».

Γιὰ τοῦτο ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴν φιλοσοφία ἀφοροῦν καὶ τὴ μεθοδολογία τοῦ κ. Παναγ. Κανελλόπουλου. Προκειμένου δηλ. αὐτὸς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κοσμικὴ διαπόρευση τῶν ἰδεῶν του καὶ μὲ διαφορούμενες ἔστω ἔννοιες, πρέπει νὰ σκοπεύει κάπου, ἢ, καλύτερα, μὲ κατηγορίες ἐπαμφοτερίζουσες σηματοδοτεῖ τὸ «ἀόρατο» ποῦ καλύπτεται πίσω ἀπὸ αὐτές.

Ἄς πάρουμε ὡς παράδειγμα τὴν συζητούμενη «ἀνθρωπίνη ὑπόστασις». Ἐνῶ δὲν μᾶς πληροφορεῖ πουθενὰ γιὰ τὸ ἂν αὐτὴ χρειάζεται τροφή, νερό, ἐνδύματα, στέγη κλπ. γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπαρξή της, ἐν τούτοις κάπου, στὴν σελ. 380 τοῦ κειμένου, τὴν προσοικειώνει μὲ τὸν ὄρο «ὕλικὴ εὐημερία». Γίνεται ἄραγε ὄλο αὐτὸ τυχαῖα; Ἀσφαλῶς ὄχι.

«Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πρᾶξις». Ὁ ἥρωας τοῦ Γκαίτε ἀναζητώντας τὴν ἀποκάλυψη, ἀναβαθμίζει τίς ρήσεις τῆς πνευματοκρατίας μὲ τὴ σειρά («ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος», «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ νοῦς», «ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ δύναμις»), γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴν ἐνδοκόσμια κλίμακα. Καὶ μήπως τὰ Σάββατα δὲν ἔγιναν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους; Καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸ ἐπίσης δὲν τὸν θέλει πεινασμένο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη τὸ Εὐαγγέλιο;

Πίσω ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ βρίσκεται ὁ πολιτικός. Στὴν «κρίσιμη ἱστορικὴ στιγμή» - «ὄριο» ἐνορχηστρώνεται ἡ προειδοποίηση: «μετάβαση βιαία καὶ ἐπικίνδυνος ἀπὸ τὸ παρελθὸν στὸ μέλλον ἀπειλεῖται» ἢ ἀλληγορία τοῦ κατακλισμοῦ, δίχως κιβωτό, δίνει τὸν τόνο.

«Αἱ ἡμέραι μας ἀνήκουν εἰς τὰς κρίσιμους ἐκείνας περιόδους τῆς ἱστορίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ συνείδησις τοῦ παρόντος ἔχει κατα-

στῇ ἐπικινδύνως ἀσταθῆς καὶ ἡ συνείδησις τοῦ μέλλοντος — καὶ μάλιστα τοῦ προσεχοῦς — δραματικὴ».

Ὁ καθρέφτης λοξός. Καὶ ἡ κατήχησις χρησιμοθηρικὴ ὅπωςδήποτε. Στόχος ἡ «ἀνθρωπίνη ὑπόστασις», ποῦ πρέπει δέβαια νὰ βοηθηθεῖ, γιὰ νὰ ἀναπλεύσει τὴν τρικυμία τῆς ἀνήσυχης ἐποχῆς μας.

Ἄλλοτε, «ὅταν ὁ Ἀλάριχος ἔφθανε πρὸ τῶν Ἀθηνῶν ἢ ὁ Γενζέριχος πρὸ τῆς Ἰππῶνος, ἢ καὶ αὐτῆς τῆς Ρώμης, ὁ μέγας κίνδυνος, ὁ μέγας ἐχθρὸς ἦτο ὁ ἄλλος ἄνθρωπος, ὁ ἀλλόφυλος, ὁ βάρβαρος. Καὶ ἔτρεμαν οἱ ἄνθρωποι, δηλαδὴ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶχαν συνηθίσῃ νὰ ζοῦν εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, μήπως ὁ ἄλλος ἄνθρωπος, ὁ βάρβαρος (ἔστω καὶ ἂν εἶχε κατὰ τύπους ἐνστερνισθῇ, ὅπως ὁ Ἀλάριχος, τὸν χριστιανισμὸ) ἀφανίσῃ τοὺς πνευματικούς, ἠθικούς καὶ κοινωνικούς ὄρους τῆς καλλιεργημένης ζωῆς» καὶ συνεχίζει: «Σήμερον ὁ μέγας κίνδυνος καὶ ὁ μέγας ἐχθρὸς, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατόν νὰ ἀφανίσῃ τὰ πάντα — δὲν εἶναι ὁ ἄλλος ἄνθρωπος. Δὲν εἶναι τὰ στίφη τὰ ὁποῖα πολιορκοῦν τὰς Ἀθήνας, τὴν Ρώμην ἢ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Δὲν εἶναι οἱ βάρβαροι οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸν ποιητὴν, ἦσαν μιὰ κάποια λύσις. Ὁ μέγας ἐχθρὸς σήμερον εἶναι μέσα μας καὶ ὄχι πρὸ τῶν πυλῶν. Εἶναι ὁ ἑαυτὸς μας καὶ ὄχι ἄλλος. Ἐὰν τὸ μέλλον ἔχει γίνῃ πηγὴ φόβου, τὸν φόβον αὐτὸν ἐμπνέει κίνδυνος τοῦ ὁποῖου ἡ αἰτία εὐρίσκεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου» (σελ. 368).

Εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι τὰ πράγματα; Κρίσιμοι πραγματικὰ οἱ τελευταῖοι αἰῶνες τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἀλλὰ ἡ κρίσις σὲ τί ἀφοροῦσε; Καὶ τί ἀκολούθησε ὕστερα ἀπὸ τὴν κρίσις; Φρονούμε ὅτι δὲν ὀφελεῖ σὲ τίποτα ἢ «Ἀπόκρυψη τῆς Ἀμερικῆς».

Μὲ κοῖλο κάτοπτρο ἐπιχειρεῖται ἡ ἀσάφεια καὶ ὁ μὴ προσδιορισμὸς τῆς ἱστορικῆς ἀναλογίας μὲ τὴν σημερινὴ ἐποχὴ. Ἡ κρίσις τῆς δουλοκτησίας ἀναφέρεται καὶ συνεξαρτᾶται ὅπωςδήποτε μὲ τὴν κρίσις ἐνὸς ἐρισμένου τρόπου παραγωγῆς. Ἄν καὶ ἀποφεύγει ὁ κ. ἀκαδημαϊκὸς μιᾶν ἀδρομερῆ ἔστω περιοδοποίησι τῆς ἱστορίας, τὴν σηματοδοτεῖ, ἐν τούτοις αὐτὴν, ὅπως θὰ δοῦμε πάρα κάτω.

Στὴν διαπασῶν ἡ ταξικὴ διαμάχη, εὐρεία καὶ ὀρμητικὴ ἢ κίνηση τῶν μαζῶν. Ποιὰ λοιπὸν «ἀνθρωπίνη ὑπόστασις» ἔτρεμε τὸν ἀλλόφυλο τότε; Ὁ κύριος ἢ ὁ δούλος; Ὁ ἀφέντης ἢ ὁ ἀποικος; Πόσες φορές δὲν ἐχειροκρότησαν οἱ κοινωνικὰ ὑπόδουλοι τοὺς δημοφύλους ἢ καὶ ἀλλοφύλους ἀκόμα «βαρβάρους»;

Καὶ μήπως ὁ χριστιανισμὸς ἀρχικὰ δὲν ἀποτελεῖ καὶ δὲν προβαίνει καὶ αὐτὸς ὡς κρίσις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν μέχρι τότε θεώρησις τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ ἐπίσημο «ἑλληνορωμαϊκὸ πνεῦμα»;

Εἶναι προῖον τῶν πεπαιδευμένων τῆς κλειστῆς πνευματικῆς κοινωνίας ἐλευθέρων κυρίων, ἢ θρησκεία τῶν καταπιεζομένων καὶ τῶν ἀποκλήρων; Δὲν εἶναι μήπως ἄλλο πρά-

γμα τὸ πῶς ἐξεκίνησε καὶ ἄλλο τὸ πῶς τελικὰ ἐκρατικοποιήθηκε;

Καὶ αὐτὴ ἡ κεντρομόλος ἔλξη πρὸς τὸ ἄτομο, πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν διάλογο, ἡ «ἐσωστρεφῆς» δηλαδὴ τάση, δὲν εἶναι γεγενῆσεν προγενέστερο, συνδεόμενον μὲ τὰ συνειδησιακὰ ρήγματα, τὰ ἐπιγενόμενα σὲ ἐποχὲς ἀνατροπῶν;

Ὁ Κικέρων δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶπε γιὰ τὸν Σωκράτη, ὅτι ὁδήγησε τὴν φιλοσοφίαν στὴς ἐστίες, ἀναζητώντας τὸ νόημα τῆς ζωῆς; γιατί λοιπὸν τόση ταραχὴ;

Ὅπως τότε, ἔτσι καὶ σήμερον ἔχουν οἱ καταπιεζόμενοι ἄνθρωποι τὴν ἀνησυχίαν τους καὶ οἱ εὐαγγελιζόμενοι τὴν εὐτυχίαν τοῦ πλησίον των, τὴν δικήν τους ἰδεολογίαν. Ἡ καταφυγὴ στὸν Κάρλ Γιάσπερς καὶ τὸν Σαίρεν Κίρκεγκωρ γίνεται μὲ τὸ νόημα νὰ στερεωθεῖ ἡ ἀ-κοινωνικὴ καὶ ὑπερβατικὴ κατηγορία ποὺ σχολιάζουμε: «ὁ Κάρλ Γιάσπερς ἐκάλεσε τὴν φιλοσοφίαν νὰ διερευνήσῃ ἢ μᾶλλον νὰ διαφωτίσῃ τὴν "ὑπόστασιν" εἰς τὰ βάθη τῆς ὁποίας χάνεται κάθε διάκρισις μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ κόσμου» (σελ. 368). Ἐδῶ ἐμπεριέχεται ὁ πυρήνας τῆς φιλοσοφίας τοῦ «τίποτα», ἡ ὁποία προσοικειώνει τὸν θάνατον. Καὶ τὸ ἀναγμένο, ἀπὸ τὸν συζητούμενον φιλόσοφο, σὲ οἰκουμένην μοῖρα, ἀδιέξοδο, ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ σὲ τόνο δραματικόν: «Ἐὰν ἐγνωρίζομεν τὸ μέλλον, αὐτὸ θὰ ἐσίμεινε τὸν ψυχικόν μας θάνατον». (Ἡ τύχη δὲν παίζει τὸν ρόλον τῆς ἐδῶ;)

Θὰ ἦταν ἐν τούτοις καὶ πάλι λάθος, ἂν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καταλήγαμε στὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ συζητούμενος ἀκαδημαϊκὸς θέλει νὰ ρίξῃ στὴν κεντρομόλον ἔλξη ἐνὸς ἀπελπισμένου καὶ πεισιθανατίου μηνύματος τὸν ἄνθρωπον, ἀποσπώντας τὸν ἀπὸ τὸν «ἀγῶνα» καὶ ἀπὸ τῆς «δράσης» γενικῶς.

Μπορεῖ τὸ ὕψος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ νὰ μὴν ὑπερσταθμίζει τὸν τόνον τῆς αἰσιοδοξίας τοῦ πολιτικοῦ («ἡ μόνη ὁδὸς σωτηρίας — καὶ αὐτὴ ἀπλῶς πιθανὴ καὶ διόλου βεβαία — εἶναι ἡ ἀντίδρασις»). Τὸ μήνυμά του ὡστόσο εἶναι ἐκκλήσις πρὸς μιὰ «τῶ πνεύματι ζέουσα» «ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν» καθόλου ἀφηρημένην, ἀφοῦ καλεῖ ὅπωςδήποτε σὲ ἀγῶνα. («Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ σωτηρία βεβαία γιὰ νὰ τὴν ἐπιδιώξωμεν. Ἀξίζει ὁ ἀγῶν καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ πιθανότητες τῆς ἐπιτυχίας εἶναι ὀλίγαι. Ἡθικῶς, μάλιστα, ἀξίζει εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀκόμη περισσότερο. Τὸ βέβαιον καλὸν ἀποτέλεσμα ἐπιδιώκεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἠθικῶς ἢ πνευματικῶς νωθούς. Τὸ ἀβέβαιον ἐλκύει καὶ σαγηνεύει τοὺς πράγματι γενναίους»).

Ἀγῶνας λοιπὸν καὶ ἀντίδρασις, τὴν ὁποία διευκρινίζει ὅτι δὲν τὴν ἐννοεῖ ὡς κάτι τὸ ἀρνητικόν. «Δὲν εἶναι ἄλλως τε δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν καὶ νὰ ἀνακόψωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν φαινομένων τὰ ὁποία προβάλλουν ὡς ἀποτέ-

λεσμα τῆς ἀναποτρέπτου δραστηριότητος τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ἡ μόνη θετικὴ καὶ πρακτικῶς δυνατὴ ἀντίδρασις εἶναι ἡ θετικὴ» καὶ συμπληρώνει: «Θετικὴ ἀντίδρασις εἶναι ἡ γνώσις τοῦ κινδύνου. Μικρὰν ἀκριβῶς συμβολὴν εἰς τὴν θετικὴν αὐτὴν ἀντίδρασιν ζητεῖ νὰ ἀποτελέσῃ ἡ ὁμιλία μου αὐτῇ».

Καὶ διαφορίζεται ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο ἀπὸ τοὺς ὑπαρξιστὰς ἐκείνους ποὺ ὑποτάσσουν τὰ πάντα στὸ μοναχικὸ ἄτομον ἢ καὶ ἀπὸ τὸν Ζὰν Πῶλ Σάρτρ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ βέβαια τὴν ἐμμονὴν στὴν κατηγορίαν «ἀνθρωπίνην ὑπαρξίς» ζήτημα ἀρχῆς, ἀλλὰ ταυτόχρονα δὲν κόβει καὶ τὸ νῆμα ποὺ τὸν συνδέει μὲ τὴν ζωὴν. Ἐνῶ δὲν ἀπομακρύνεται, καθὼς ὁ ἴδιος λέει, ἀπὸ τὸ παρελθόν συστηματικῶς, ὅπως ὁ Ζίντ, θέλει, ἐν τούτοις, νὰ παραμένει «προσιτὸς καὶ στὴν ἀλλαγὴ». Ὁ κ. Π.Κ. κάθε ἄλλο παρὰ προσιτὸς στὴν ἀλλαγὴ εἶναι.

**

Ἐλαυνόμενος ἀπὸ τὴν προειρημένη παραδοχὴ ὅτι «δὲν εἶναι ἄλλωστε δυνατόν νὰ δυνηθῶμεν καὶ νὰ ἀνακόψωμεν τὴν ἐξέλιξιν φαινομένων, τὰ ὁποία προβάλλουν ὡς ἀποτελέσματα τῆς ἀναποτρέπτου δραστηριότητος τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ», καλεῖ ὅπως εἶπαμε σὲ ἀντίδρασις, καὶ μάλιστα σὲ «θετικὴν» ἀντίδρασις. Καὶ ἡ ἀντίδρασις αὕτη εἶναι «θετικὴ» διότι ἀναγκάζεται νὰ «καταφάσκει» τὴν «τερατωδῶς» ἀναπτυσσομένην ἐπιστήμην καὶ τεχνικὴν, ἐνῶ ἀποτάσσεται τὰ παρελκόμενα αὐτῆς τῆς προόδου ὡς συναιρούμενα, «εἰς τὸν κίνδυνον ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ τὴν ὅλην ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου».

Ποιὸν ὁμοίως πραγματικῶς κίνδυνον ὑπαινίσσεται ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος;

**

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ φύσις πολλὰς φορὰς ἐκδικεῖται τὸν ἄνθρωπον ὅταν τῆς κλέβει τὰ μυστικά της. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη θὰ μπορούσαμε καὶ ἐμεῖς νὰ συμμερισθῶμε ἀνησυχίας γιὰ κινδύνους οἱ ὁποῖοι ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν σύγχρονον φάσιν ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, ἀναφορικῶς μὲ τὴν βιολογικὴν, σωματικὴν ἢ καὶ τὴν ἠθικὴν ἀκόμα ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. (Ποιὸς μπορεῖ νὰ διαγράψῃ τὴν ἀπειλὴν μετατροπῆς τοῦ ἀνθρώπου σὲ ὑπερλειτουροῦντα «ἐγκέφαλον» μὲ ἀτροφικὰ τὰ ὑπόλοιπα ὄργανα τοῦ σώματός του, ἢ ἀκόμα σὲ «ὑπόστασιν» κατατροχομένην ἀπὸ «ψυχικὴν ἔνδειαν», ἂν παθητικῶς αὐτὸς ἀντιμετωπίσῃ τὸν μηχανικὸν πολιτισμὸν τῆς κυβερνητικῆς καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ — μὲ τὴν ἀσύλληπτη ὑλικὴν ἀφθονίαν καὶ τὸν τόσο βραχυμένον ἐργάσιμον χρόνον — ὅταν δὲν ἐφαρμόσῃ ὀρθὴν «ἀγωγήν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου»;) Αὐτὸ ἀνησυχεῖ ἄραγε τὸν κ. Παναγ. Κανελλόπουλον; Ποιὸς εἶναι ἐπὶ τέλους ὁ «κώδικας τῆς σκέψεως» του; Ὁ ἄνθρωπος κινδυνεύει διότι μορφώνεται καὶ διότι ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὰ ποικίλα δεσμὰ τῆς ἀνάγκης. Ἐναντίον αὐτοῦ καλεῖ σὲ ἀντίδρασις, καὶ μάλιστα σὲ ἀντίδραστη ἀντικοινωνικὴ. Νὰ ποιὰ εἶναι ἡ διέπουσα τὸν λόγον τοῦ ἰδέα.

Ὁ κ. Κανελλόπουλος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ προειρημένη «θετικὴ ἀντίδρασις» συνισταμένη σὲ «ἓνα πρωτοφανοῦς βάθους πείραμα θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀντικοινωνικὴ νὰ λειτουργήσῃ εἰς πείσμα τῶν στυγνῶν νόμων, οἱ ὅποιοι θὰ διέπουν τὴν κοινωνία τοῦ μέλλοντος καὶ ἤρχισαν νὰ δροῦν ἤδη κατὰ τρόπον ὑπονομεύοντα τὸν ἄνθρωπον».

Πῶς ὁμως θὰ μπορέσουν οἱ ἄνθρωποι νὰ παραμείνουν, κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν ῥῆσιν, «μέλη ἀλλήλων», ἀφοῦ κατὰ τὸ σχολιαζόμενον κείμενον θὰ χρειασθεῖ νὰ παιδευθεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς πείσμα τῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς του καὶ τοῦ ὄλου περιβάλλοντος καὶ ρυθμοῦ τῆς ζωῆς;

Ἀντικοινωνικὴ ἢ ἀντίδρασις, ἀνάλογα μὲ αὐτὴν καὶ τὰ μέσα γιὰ τὴν μυστικιστικὴν «ψυχικὴ καλλιέργεια» καὶ τὴν ἀγωγή τῆς «ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως».

Στὸ εὐαγγελιζόμενον ἀπὸ τὸν κ. Παναγ. Κανελλόπουλο δόγμα, ὅλες οἱ ἀποχρώσεις τοῦ μυστικισμοῦ ἀνατολῆς καὶ ἐσπερίας εἰσπορεύονται σὲ μιὰ νέα συναίρεση «θείας κοινωνίας», τοῦ «ποτηρίου καὶ τοῦ ἄρτου», γιὰ τὴ σωτηρία ὄχι τῆς ψυχῆς, αὐτὴ τὴ φορά, ἀλλὰ τῆς «ἐνδοκόσμιας» ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ψήγματα τῆς βουδδικῆς πνευματοκρατίας καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἢ φρουδικῆ λίμπιντο καὶ τὸ «ρωμαϊκὸ πνεῦμα»* σκιάζουν τὴ λάμψη(;) ἢ ἐπικοσμοῦν τὴν νέα ἔκδοσις τοῦ «Ἑλληνορωμαϊκοχριστιανικοῦ» αὐτὴ τὴ φορά πολιτισμοῦ.

Ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα. Μονάχα μιὰ τέτοια ἀγωγή μπορεῖ νὰ μυσταγωγῆσιν τὴν «ἀνθρωπίνην ὑπόστασι» καὶ νὰ τὴν σώσει ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν νὰ ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτὸ τῆς. Ἀπειλὴ ἢ ὅποια, ὅπως εἶπαμε ὁμως ὀφείλεται, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, καὶ στὸ φωτισμὸ τῶν μαζῶν!

«Ἡ στάθμη τῆς ποιότητος κατέρχεται διαρκῶς περισσότερο καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὄχι μόνον ἀυξάνεται συνεχῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ γενικεύεται διαρκῶς περισσότερο ἢ ἐκπαιδεύσεις». Κάτω λοιπὸν ἢ λαϊκὴ παιδεία! Τὸ φάσμα τῶν ἀφυπνιζομένων μαζῶν ἐνοχλεῖ τοὺς «βασιλικούς ἀνδρες» τῆς «κλειστῆς πνευματικῆς κοινωνίας»!

Ἔτσι, τὸν φόβον τῆς προόδου, τῆς ἐπιγενομένης στὸν χῶρον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, τὸν συμπληρώνει καὶ ἡ ἀγωνία, διότι οἱ μάζες ἐκπολιτίζονται.

Στὸν πυρήνα λοιπὸν τῆς ἀνησυχίας ἐπι-

* Τὸ νέο «σύμβλημα» «ρωμαϊκὸ» στὴν «ἑλληνοχριστιανικὴ» «συναίρεσι» τοῦ πνεύματος, ἐφ' ὅσον δὲν προσδιορίζεται ἡ ποιότητά του, καθίσταται βαρύτερη τὴν ἀντίφασή της ἀφοῦ, ὅπως λέει ὁ Μάρξ, τὸ «ρωμαϊκὸ πνεῦμα» μὲ τὸ περιφρημὸ ἀπόφθεγμα τοῦ πόλεμος «omnium contra omnes» (ὄλων ἐναντίον ὄλων), ἐκσαρκωμένο ἀπὸ τὸ Λουκρήτιο, ἐκφράζει οὐσιαστικῶς ἔντα, εἶναι, μιὰ φύση στέρημένη θεοῦ, καὶ ἔντα θεοῦ, ἀποκομμένο ἀπὸ τὸν κόσμον.

χωριάζει ἢ ἀριστοκρατικὴ ἀντιθετικὴ διάπληξις: *masse* καὶ *élite*.

Ἴδου ἀκόμα μιὰ ἀπόδειξις: «ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἐνὸς ἔθνους ἢ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, προϋποθέτει ἱεραρχημένην πνευματικὴν κοινωνίαν».

Δὲν λείπει καὶ ἡ χορδὴ τῆς νοσταλγίας: «Σήμερον κατέστη ἡ ἱεράρχησις αὐτὴ δυσχερῆς καὶ αὔριον πιθανὸν νὰ εἶναι ἀδύνατος».

Καὶ γιὰ νὰ μὴ μείνει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν «βασιλικὴν ψυχὴν» ποὺ πρέπει νὰ κυβερνάει τὰ ἐνδοκόσμια καὶ τὴν ἀνάξια καὶ ὀχλοκρατικὴ *masse* πέφτει ὁ πέπλος ἀπὸ τὰ ἀκαδημαϊκὰ σύμβολα γιὰ νὰ ἀκουσθοῦν οἱ λόγοι τοῦ Ζαρατούστρα, δηλ. τοῦ Νίτσε: «ἄλλα ἑκατὸ χρόνια ἀναγνωστῶν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἴδιο θὰ βρωμίση». (Ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος συμπληρώνει: «Εἴκοσι τρία περίπου ἔτη μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ συμπληρωθοῦν τὰ ἑκατὸ αὐτὰ χρόνια!» (Τὸ θαυμαστικὸ δικό του).

Στὸ σχολιαζόμενον κείμενον ἀφθονοῦν, παρ' ὄλο τὸ «ἀκαδημαϊκὸ» ἐπικάλυμμα, τὰ ἐνδόσιμα ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν ἀνάδειξιν συγκεκριμένων κατηγοριῶν πίσω ἀπὸ τὸ σηματοδοτούμενον «γενικόν».

Εἶπαμε καὶ παραπάνω, ὅτι ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκὸς ἂν καὶ προβαίνει ὡς ἀποδεχόμενος τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, — ἐπιχειρῶντας μάλιστα μὲ δικό του τρόπο νὰ σκιαγραφήσιν τοὺς ἱστορικοὺς ἀναβαθμούς — ἀποφεύγει ὡστόσο ὅποιαδήποτε περιοδοποίησιν τῆς ἱστορίας.

Γι' αὐτὸ ἡ μεταγλώττισις τοῦ κειμένου τοῦ ἀπαιτεῖ τὴν ἀναζήτησιν ἐνὸς μίτου.

Ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Μωϋσῆς σημαδεύονται στὴν ἀφετηρία τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀκολουθεῖ, μέσα ἀπὸ ἐπάλληλους ἀναβαθμούς ἢ διαπόρευση τοῦ ἀνθρώπου ἢ μᾶλλον τῆς «ὑποστάσεώς» του(;) ἀπὸ τὸν Μεσογειακὸν χῶρον καὶ τὴν ἐσχάτην τοῦ Βυζαντίου, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὸ ἐπιστύλιο τοῦ Δυτικοῦ κόσμου.

Βηματοδότῃς τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου ἐννοεῖται πάντοτε ὅτι εἶναι τὸ προειρημένον «ἑλληνορωμαϊκοχριστιανικὸ πνεῦμα».

Καὶ ὁμως, πίσω ἀπὸ μιὰ τέτοια ἱεροκρυφία σκιαγράφηση «ἐνδημεῖ» ἐνδοκόσμια στοιχειοθεσία καὶ δειλὴ «περιοδοποίησις» τῆς ἱστορίας.

Φανερόν ὅτι μὲ τὴν ἱεραρχημένην πνευματικὴν κοινωνίαν σηματοδοτεῖται ἡ κρυφὴ πλευρὰ τῆς ταξικῆς πολυτεμαχισμένης κοινωνίας. Δὲν ἔχει σημασίαν ἂν πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαία Ἀθήνα, ἢ γιὰ τὶς πόλεις τῆς «Ἀναγεννήσεως», γιὰ τὸ Παρίσι τοῦ ΙΖ' αἰῶνα ἢ γιὰ τὴν Βαϊμάρη καὶ τὴν Ἴένα στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὶς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα.

(Ἀποτελεῖ σχετικὴ μαρτυρία καὶ ἡ πληροφορία ποὺ μᾶς δίνει ὁ κ. Παν. Κανελλόπου-

λος, ὅτι σήμερα μὲ τὶς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ ὑλικὴ εὐημερία τῶν ἐργαζομένων. Διότι ὁμῶς ὁμολογεῖται ὅτι ὑπάρχουν καὶ δυστυχοῦν οἱ ἐργαζόμενοι γιὰ νὰ εὐτυχοῦν οἱ ὀλίγοι).

Ὁ κ. Παν. Κανελλόπουλος μὲ θυσάνους ἰδεοκρατικούς ἐπιχειρεῖ νὰ καθαγιάσει αὐτὸ τὸ καθεστῶς κοινωνικῆς ἀδικίας. Εἶναι πολὺ εὐγλωττος, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ ὁ ἐπιχειρούμενος ἀπὸ αὐτὸν συμβολισμὸς μὲ τοὺς πουριτανούς. Διότι ποιὸς ἄνθρωπος γνωρίζοντας λίγο ἱστορία δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνει ὅτι ὅταν ὁ κ. Ἀκαδημαϊκὸς προάγει ὡς ὑπόδειγμα μεγάλης ἠθικῆς ἀντοχῆς καὶ ὡς πρωτοπορία γιὰ τὴν «κατάκτηση τῆς ἀμερικανικῆς Δύσεως» τοὺς «πουριτανούς μὲ τὴ βίβλο στὸ χέρι», δὲν προβάλλει τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς «ἀρετῆς» τῆς ἀπληστίας, τῆς τσιγκουνιάς καὶ τῆς κερδοσκοπίας;

(Δὲν εἶναι ἡ ἀναφερομένη «ἀρετὴ» τους ἡ ἐκφραση τῆς ἠθικῆς τῆς περιόδου; ὅπου πραγματοποιεῖται ἡ πρωταρχικὴ συσσώρευση μὲ ἔμβλημα «ἀποθησαυρισμὸς γιὰ τὸν ἀποθησαυρισμὸ»; Δὲν καθαγιάζαν μήπως οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μὲ τοὺς χρυσομένους μύθους περὶ «θεϊκῆς ροπῆς» καὶ «ἐκλογῆς» τὴν ἐμποροβιομηχανικὴ καὶ τὴν πλουτοκρατικὴ, γενικότερα, δραστηριότητά τους; Οἱ ἀπολογητὲς αὐτοὶ τοῦ δόγματος περὶ «εὐπόρου πιστοῦ» δὲν εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐγκαινιάζουν τὶς ἀγγλικὲς ἀποικίες στὴν Βόρειο Ἀμερικὴ; Δὲν ἦσαν ἀδίστακτοι διῶκτες τῶν Ἰνδιάνων καὶ δουλέμποροι Νέγρων; Καὶ δὲν εἶναι οἱ «πρωτοπόροι» αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τοὺς Ἰνδιάνους σειρά ὀλόκληρη καλλιεργειῶν (λουλακιοῦ, καλαμποκιοῦ, καπνοῦ, τομάτας κλπ.); Ἐκεῖ δὲν ἐπῆραν ἐπίσης τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς τακτικῆς τῶν ἀκροβολισμῶν ποὺ ἐφαρμόζουν ἀργότερα οἱ ἴδιοι μὲ τόση ἐπιτυχία στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἀποικιῶν;

Ἐὰν ἀληθινὰ ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα, τότε ποιά εἶναι ἡ συνάρτηση τῆς γενικῆς κατηγορίας «ἀνθρώπινη ὑπόσταση» πρὸς τὸ σύστημα *masse - élite*.

Καὶ δὲν γίνεται ἑορὴ ἡ ἀντινομία τοῦ ἐν λόγω συστήματός του, ὅταν αὐτὸς ἐπιχειρεῖ νὰ συναρτήσῃ μιὰ ἔννοια ἀφηρημένη καὶ μεταφυσικὴ («ἀνθρώπινη ὑπόσταση») μὲ κοινωνικὲς μορφὲς προσδιορισμένες καὶ ἀνεπαλήπτες; (κάποτε συμβαίνει καὶ τὸ ἀντίθετο).

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι στὴν ἀξιωματικὴ τοῦ συστήματος τοῦ κ. Παν. Κανελλόπουλου ὡς πρὸς τὴν σχολιαζόμενη «ἀνθρώπινη ὑπόσταση» καὶ κοινωνία ἔχουν τὴ θέση τους τὰ λόγια τοῦ Φάουστ: «Δυὸ ψυχές, ἀλλοίμονο, κατοικοῦν μέσα στὸ στήθος μου, καὶ πάντα ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη θέλει νὰ χωρίσῃ· ἢ μιὰ μ' ἀγάπη δυνατὴ, κολλᾷ σφιχτὰ σ' αὐτὸν τὸν κόσμον· ἓνα ὑπερ-

κόσμιο κίνημα σέρνει τὴν ἄλλη μακριὰ ἀπ' τὴ σκόνη, πρὸς τὶς ὑψηλὲς κατοικίες τῶν προγόνων». Καὶ ἀνάμεσα στὰ διεστῶτα αὐτὰ μέρη κινεῖται σὰν πυγολαμπίδα ἡ σκέψη. Ἀπὸ μιὰ τέτοια διάπλεξη τοῦ συλλογισμοῦ ἔρχονται στὴν ἐπιφάνεια πολλὰ «σημεῖα ἀντιλεγόμενα».

Μποροῦμε ἐν τούτοις νὰ ποῦμε ὅτι ὁ κ. ἀκαδημαϊκὸς προβαίνει, ὡς ἀρκετὰ γεναιόδωρος, στοὺς προσδιορισμούς του, ὅταν φθάνει στὸ «ζέον θέμα».

Ἄξονας ταλαντεύσεως ὁ «προσδιορισμὸς» τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς στιγμῆς. Ἐδῶ πολλὰ πράγματα λέγονται μὲ τὸ ὄνομά τους (ὄχι ὄλα βέβαια), ὅταν σκοπεύεται ὁ στόχος, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν μαρξισμό. Ἡ ἐναντίωση στὸν μαρξισμό, ὁ θηρευόμενος σκοπός. «Σήμερον βλέπομεν ὅλοι, ὅτι ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς (τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων) καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν ὀργανωτικῶν μορφῶν τῆς οἰκονομίας(;) ἔφθασαν εἰς τοιοῦτον σημεῖον ὥστε ὄχι μόνον δὲν γίνεται, ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ(;) κατ' ἀνάγκην ἀβίωτος ὁ βίος τῶν ἐργαζομένων (κατάφαση ὡς πρὸς τὸν ἐμφανιζόμενο μὲ τὸ «σύμβολο» τοῦ φιλελευθερισμοῦ καπιταλισμοῦ, ἄρα ἔμμεση ἄρνηση τοῦ σοσιαλισμοῦ — ποὺ εἶναι καὶ ὁ ἀπώτερος στόχος), «ὄχι μόνον δὲν προβάλλει ἡ ἀντινομία, τὴν ὁποία ἐπεσήμαναν οἱ ἰδρυταὶ τοῦ μαρξισμοῦ, ἀλλὰ συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον: ἐξασφαλίζεται ἐν πολλοῖς ἤδη καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῆ πλήρως ἡ εὐημερία τῶν ἐργαζομένων».

Ἄρνηση, λοιπόν, τοῦ μαρξισμοῦ, πράγμα τὸ ὁποῖο προδίδει πόσο ὁ κ. ἀκαδημαϊκὸς δὲν εἶναι προσιτὸς στὴν ἀλλαγὴ. Συνεχίζει: «ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς, μὲ ἄλλας λέξεις, ὑπερηκόντισε τόσον πολὺ τὰς προβλέψεις τοῦ Μάρξ, ὥστε ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ ὑπερρικτᾷ ἀφ' ἑαυτῆς, ὅπου ἀξιοποιεῖται πλήρως, τὴν ἀντινομίαν, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν ἱστορικὸν ὑλισμὸν, ὁδηγεῖ ἀναγκαστικῶς εἰς ἐπανάστασιν» καὶ προσθέτει: «ἡ ὑλικὴ εὐημερία τῶν ἐργαζομένων εἶναι δυνατόν, λόγω τῶν καταπληκτικῶν κατακτήσεων τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν τομέα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, νὰ ἐξασφαλισθῆ ἐξ ἴσου εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας μὲ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς καὶ εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωση μὲ τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς».

Θὰ μπορούσε κανεὶς, ρίχνοντας μιὰ πρώτη ματιὰ στὸ σχολιαζόμενο χωρίο, νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἐδῶ ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκὸς «θέτει ἀξίες», ὅταν μέσα σὲ ἓνα καθεστῶς συνωμοσίας σιωπῆς ἐναντι τοῦ μαρξισμοῦ προάγει τὴν ἰδέα τῆς «συνυπάρξεως».

Καὶ ὁμῶς τὸ κείμενο τοῦτο ἔλκεται ἀπλῶς ἀπὸ τὸ προηγούμενο. Ἡ «μεσολάβηση» τοῦ κ. ἀκαδημαϊκοῦ δὲν ἀφορᾷ σὲ μιὰ, κατὰ «παράθεση» ἐμφάνιση τῶν δυὸ εἰρημένων συστημάτων.

Καὶ τοῦτο διότι ἐνῶ τὸ ἓνα σύστημα τὸ προβάλλει μὲ «ἰδεολογικὸ» ἐπικάλυμμα («φιλελευθερισμός»), — χωρὶς μάλιστα νὰ τοῦ ἀρμόζει, ἀφοῦ αὐτὸ ἔχει διαβεῖ ἀμετακλήτως

τή φάση του laissez - faire laissez - passer, μεταλλαγμένο σε μονοπωλιακό, αρνείται το άλλο ως αναγκαία πρόβαση, δηλαδή προυβάλλει τον σοσιαλισμό.

✱

Δυστυχώς όμως για τον κ. Παν. Κανελλόπουλο, οι αριθμοί διαλύουν τη σύγχυση και τα γεγονότα την πλάνη.

Ο πολιτικός χάρτης δεν είναι μήπως καθρέφτης μιάς εποχής, και τα ερωτήματα τα προκύπτοντα από αυτόν δεν είναι λυδία λίθος αναφορικά με τη στάση μας έναντι της κάθε εποχής;

Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να ερωτήσει τον κ. Παναγ. Κανελλόπουλο, είναι ή όχι αλήθεια, ότι στο ένα τέταρτο του πλανήτη το σύστημα της μισθωτής δουλείας έχει καταργηθεί;

Και εκτείνεται, ναί ή όχι, από τις άκτες του Ειρηνικού Ωκεανού μέχρι της Αδριατικής θαλάσσης ή ζώνη των χωρών του καθεστώτος του οποίου την πρόβαση στον ιστορικό χώρο ο ακαδημαϊκός κ. Παν. Κανελλόπουλος άμφισβητεί;

Συγκεντρώνεται στη συζητούμενη ζώνη το 1)3 του πληθυσμού της γης και το 35% περίπου της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής, ναί ή όχι;

Και δεν άνθίζει εδώ το πολυδύναμο νέο που έχει εγκαινιάσει την «έπανατέλλουσα» νέα εποχή όπου οι υπόδουλοι λαοί εξέρχονται από την πολιορκία αιώνων;

Η άπελευθέρωση των 40 χωρών της Αφρικής και της Ασίας θέτει σε κίνδυνο μήπως την «άνθρωπινή υπόσταση»; (Είναι «επάραιτο» άραγε το έθνικοαπελευθερωτικό κίνημα;).

Και ποιά είναι η «ποιότητα» της «στενής πνευματικής κοινωνίας» ή όποια δεν θέλει και δεν μπορεί να «έπαναστρέψει» το πνεύμα «εις τας πληγάς»;

✱

Ός πολιτικός ο κ. Παν. Κανελλόπουλος έχει επανειλημμένα αναγνωρίσει την άμιλλα των δυο συστημάτων ως γεγονός.

Πώς είναι, λοιπόν, δυνατό να έναρθρωθεί, επάνω σε οικονομικά αυτή τη φε.ρά δεδομένα, ή άποψη του για την διαγραφή ή και την την ύπεροχή του ενός όρισμένου συστήματος έναντι του άλλου, όταν εκείνο στο όποιο αρνείται την πρόβαση στον ιστορικό χώρο, δηλαδή ο σοσιαλισμός κινείται με ρυθμούς ανάπτυξεως ανερχομένους στο 14,8% (1956 - 1959), ενώ το άλλο, το όποιο προάγει ως υπόδειγμα, φθάνει μέχρι το 3,5%;

✱

Η ιστορική νίκη του σοσιαλισμού έχει γίνει σήμερα συνείδηση φίλων και έχθρών του. (Δεν είναι μήπως χαρακτηριστικό το παράδειγμα του γνωστού δυτικογερμανού καθηγητού Φρίτς Μπάαν, ο όποιος στο πολύκροτο βιβλίο του «Ο κόσμος στο 2.000» προεικάζει ότι τότε ή ύπεροχή του σοσιαλισμού

επί του καπιταλισμού — τόσο από άποψως πληθυσμού όσο και βιομηχανικού δυναμικού — θα φθάσει το λιγώτερο στο 2:1; — Η άναφορά μας έχει ένδεικτικό χαρακτήρα). Και όμως, ο κ. Παναγ. Κανελλόπουλος δεν άντιστρατεύεται άπλώς την αλήθεια αυτή, αλλά ένοοεί και να την άντιπαρέρχεται άδασάνιστα.

✱

Στη σελίδα 379 του συζητουμένου κειμένου διαβάζουμε: «Ο ιστορικός ύλισμός, όπως διεμορφώθη από τους Κάρλ Μάρξ και Φρήντριχ Ένγκελς, υποστηρίζει ότι ή ιστορία είχε και έχει βασικόν της κίνητρον τα μέσα παραγωγής και τας οικονομικάς συνθήκας, αι όποια προσδιορίζονται από τας παραγωγικάς δυνάμεις. Τα μέσα παραγωγής μεταβάλλονται εκάστοτε.

Δι' αυτών μεταβάλλονται και αι οικονομικά συνθήκαι, και έρχεται από καιρού εις καιρόν ή στιγμή καθ' ήν ή αντίφαση μεταξύ των μεταβληθεισών οικονομικών συνθηκών και της καθυστερημένης κοινωνικής και πολιτικής όργανώσεως προσλαμβάνει μορφήν άδιεξόδου. Τα μέσα παραγωγής προβάλλουν, έφ' όσον δεν αλλάσσουν αναλόγως και οι κοινωνικοί θεσμοί, ως μέσα καταστροφής» και συνεχίζει: «ή κοινωνική τάξις της όποιας ο βίος κατέστη άβίωτος υπό τας άσυμβιδάστους προς την πρόοδον των μέσων παραγωγής άρα της τεχνικής, κοινωνικάς συνθήκας, αναγκάζεται να επαναστατήσει και να άνατρέψη τας καθυστερημένας και πιεστικάς κοινωνικάς συνθήκας, ως και τας ιδεολογίας, αι όποια άντιστοιχούν προς αυτές».

Δεν μπορούμε να ξέρουμε πόσο έχει προσέξει τον ιστορικό ύλισμό ο ειρημένος ακαδημαϊκός. Έκείνος όμως το όποιο είναι βέβαιο, και για το όποιο μπορούμε να είμαστε κατηγορηματικοί, είναι το είδος του ύλισμού, ο όποιος προάγεται εδώ από τον κ. Π.Κ. ως ιστορικός ύλισμός. Η ποιότητα, δηλαδή, του σχολιαζομένου ύλισμού δεν έχει καμιά σχέση με τον ιστορικό ύλισμό, αλλά συνδέεται με μιά από τις πολλές άποχρώσεις του οικονομικού ή του χυδαίου έπανομαζομένου ύλισμού. Έτσι ο ειρημένος ακαδημαϊκός, μεθοδολογικά, έξ άντικειμένου, τουλάχιστον ακολουθεί τον δρόμο όλων των άντιπάλων του έπιστημονικού στοχασμού και των «πάσης φύσεως» από καθ' έδρας «άναθεωρητών» του, οι όποιοι «μεταχαράσσουν» την έπιστημονική θεωρία εκχυδαίζοντάς την. (Δεν είναι και αυτό μιά πρόσθετη άπόδειξη για το άήτητό της;). Και τούτο, διότι άνάγει άποκλειστικά τον οικονομικό παράγοντα στο μοναδικό της κοινωνικής προόδου αίτιο, πράγμα το όποιο οι κλασσικοί του μαρξισμού έχουν επανειλημμένα καταδικάσει.

Είναι λοιπόν ένα τέτοιο πράγμα σωστή άπόδοση του μαρξισμού, όταν δεν μνημονεύεται πουθενά ο ένεργητικός ρόλος της πολιτικής, των θεσμών, των ιδεών κλπ., όταν άγνοούνται οι άλληλοκαθορισμοί και οι διαπλέξεις όλων αυτών των παραγόντων, και ή άναγωγή στον

οικονομικὸ παράγοντα γίνεται ὄχι σὲ τελευταία ἀνάλυση ἀλλὰ ἄμεσα; (Δὲν κάνει ἐπίσης μνεία γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ εἶναι, ταυτίζει τὴν τεχνικὴν μὲ τὰ μέσα παραγωγῆς, μετονομάζει σὲ «οἰκονομικὲς συνθήκες» τὶς «παραγωγικὲς», προφανῶς, «σχέσεις» καὶ μᾶς λέει ὅτι τὰ μέσα παραγωγῆς προβάλλουν ὡς μέσα καταστροφῆς(;), ἐφ' ὅσον δὲν ἀλλάσσουν ἀναλόγως καὶ οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί, πράγμα τὸ ὁποῖο — προκειμένου τούλάχιστον γιὰ τὸ κοινωνικὸ σύστημα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας — ἐμφανίζει τὸν ἱστορικὸ ὑλισμὸ ὡς ρεφορμιστικὴ θεωρία; ἀφοῦ λογικὰ δὲν ἀπκλείεται καθόλου ἡ πρωτοβουλία τῶν ριζικῶν διαρθρωτικῶν μετασχηματισμῶν ἀπὸ τοὺς κρατοῦντες ! ! !).

Συνεχίζει ἀμέσως παρακάτω. «Ἡ θεωρία αὐτὴ συνελήφθη κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, δηλαδή εἰς ὥραν τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν σύλληψίν της. Κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τῆς αἰφνιδίας ἐντόνου βιομηχανοποιήσεως (ἰδίᾳ ἐν Ἀγγλίᾳ), τῆς βασισθείσης ἐπὶ τῆς νέας τεχνικῆς, ὀρθῶς συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Μάρξ καὶ Ἐνγκελς ἡ ἀντινομία μεταξὺ παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Ἀλλὰ οἱ ἱδρυταὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, τοῦ λεγομένου ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπροχώρησαν πολὺ. Προεξέτειναν τὴν θεωρητικὴν τῶν σύλληψιν καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πρὸς τὰ ἐμπρός, καὶ πρὸς τὸ παρελθόν καὶ πρὸς τὸ μέλλον» (ποία εἶναι ἡ δική του θεωρία τούλάχιστον γιὰ τὸ παρελθόν;) γιὰ νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι σήμερὰ ἡ θεωρία δὲν ἰσχύει διότι «ὅπου ἐπεκράτησε μέχρι τοῦδε ὁ κομμουνισμὸς, ἡ ἐπικράτησίς του δὲν ὠφείλετο εἰς ἐπανάστασιν ἔχουσαν σχέσιν μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ μαρξισμοῦ ἐπισημανθεῖσαν ἀντινομίαν, ἀλλὰ ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα καταστρεπτικῶν πολέμων καὶ καθαρῶς πολιτικῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπωφελήθησαν μεγάλων πολεμικῶν ἀνωμαλιῶν» καὶ προσθέτει: «Ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι, χωρὶς ἔστω νὰ ἐπικρατῇ, ἀναπτύσσεται ὁ κομμουνισμὸς ἐκεῖ ὅπου, λόγω καθυστερημένων τεχνολογικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ὁμοιάζουν πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ 1848, συμπίπτουν ὠρισμένως κοινωνικὰ στρώματα καὶ διάγουν ζωὴν προλεταριάτου».

Ἐδῶ ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκός, νομίζει ὅτι «πιάνει», κατὰ τὴν λαϊκὴν παροιμία, τὸν «τράγο ἀπὸ τὰ κέρατα». Ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν κάνει τίποτα ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ αὐτοδιαψεύδεται. Διότι, ὅταν ἀναγνωρίζει μόνος του, ἔστω κατὰ παραχώρησιν, τὴν νομιμότητα τῆς ἱστορικῆς πρωτοβουλίας τοῦ Λένιν (σελ. 280 - 281), δὲν νοεῖται, — λογικὰ τούλάχιστον, — νὰ μὴ δέχεται, τόσο στὸν τομέα τῆς θεωρίας ὅσο καὶ τῆς πρακτικῆς, τὶς συνέπειες αὐτῆς τῆς παραδοχῆς, προεκτείνοντας ἀνάλογα καὶ τὴν κριτικὴν του, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Λένιν προβαίνει στὴν πρωτοβουλία του αὐτὴ σύμφωνα μὲ τὸν μαρξισμό, τὸν ὁ-

ποῖο ἐπιβεβαιώνει, ἐφαρμόζοντάς τον δημιουργικὰ καὶ ἀναπτύσσοντάς τον μὲ βάση τὰ νέα δεδομένα τοῦ συστήματος τῆς μισθωτῆς ἐργασίας στὴν περίοδο τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Ὅπως ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ δέχεται τὸ ὄροσημο τοῦ 1917 (σελ. 281), ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ παρελκόμενά του. Εἶναι σὰν νὰ σταματήσῃ, ἀφοῦ τὸ ἀναγνωρίσει προηγούμενα γιὰ τὴν ἐποχὴ του, στὸ 1789. Νὰ γιατί δὲν ἀποτελοῦν ἐπιχειρήματα ὅσα ὁ κ. ἀκαδημαϊκὸς προαναφέρει. Πρόκειται ἀπλῶς γιὰ δογματικούς ἀφορισμούς. Γιὰ νὰ ἀναδειχθεῖ ἓνα σύστημα ἰδεῶν ἢ μιὰ σχολὴ χρειάζονται ἀποδείξεις, συμπαραβολή, ἀντιπαραβολή καὶ τεκμήρια. Ὅλος ὁ θόρυβος ὅμως γίνεται γιὰ νὰ μὴ σκορπισθεῖ πίστη στὸ ἐλπιδοφόρο μήνυμα τῶν καιρῶν (γι' αὐτὸ καὶ τόσοσ κόπος προκειμένου νὰ «ἐξαφανισθεῖ» ἡ κατηγορία «προλεταριάτο», «παραγωγικὲς σχέσεις» κλπ., μὲ τὴν προαγωγή προφανῶς τῆς παραπλανητικῆς θεωρίας τοῦ «κοινωνικοῦ στρωματισμοῦ» — ὄχι τάξεις, ἀλλὰ ἐργαζόμενοι συνιδιοκτῆτες κλπ. ! ! !).

Στὴν λογικὴ ἀποτύλιξή της, λοιπόν, ἡ σχολιαζομένη ἐκδοχὴ τοῦ κ. Παναγ. Κανελλόπουλου πᾶσχει ἀπὸ τὴν βοερὴ ἀντινομία, ποὺ τὴν παραδίδει σὲ ἓνα φαῦλο κύκλο, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν βάση ἐνὸς «ἀξιώματος» τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀξίωμα ἀφοῦ ἔχει αὐτὸ τὸ ἴδιο, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἀνάγκη νὰ ἀποδειχθεῖ*: ὅτι, δηλαδή, εἶναι δυνατὸ στὸν καπιταλισμὸ (δὲν τοῦ ἀλλάζει οὔτε τὸ ὄνομα ὁ κ. ἀκαδημαϊκός) ἢ πιὸ συγκεκριμένα στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, νὰ ἐξαφανισθεῖ τὸ προλεταριάτο λόγω τῶν «τερατωνῶν» ἐπιτεύξεων τῆς τεχνικῆς, οἱ ὁποῖες ἐξαιλεῖται, δῆθεν, ὅλες τὶς διαφορὲς καὶ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς στὸν τρόπο ζωῆς. Καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποδειχθεῖ κάτι τέτοιο, κατὰ τὴν κοινὴν λογικὴν, διότι γιὰ νὰ εὐσταθῆσῃ ἓνας παρόμοιος ἰσχυρισμὸς πρέπει προηγούμενα ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκὸς νὰ τακτοποιήσῃ λογαριασμοὺς καὶ μὲ τὴν στατιστικὴν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ αὐτὴν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἀμερικανὸς οἰκονομολόγος Μίλλς, τὸ 98% τῶν ἐργατῶν στὴ βιομηχανία κατεργασίας τῶν ΗΠΑ δὲν ἔχει οὔτε μετοχὴν, πράγμα τὸ ὁποῖο ἀνατρέπει τὴ σχετικὴ ἀποψή του. (Δὲν κάνουμε φυσικὰ λόγο γιὰ τὴν ἀνεργία ἢ ἀκόμα γιὰ τὸ γεγονός ὅτι τὰ 2)3 τῆς ἀνθρωπότητας, εὐρισκόμενα στὴ ζώνη τοῦ ἐπιλεγόμενου «ἐλευθέρου κόσμου» ἢ σὲ ὀρισμένη συνεξάρτησιν μαζί του, πένονται, ἐνῶ πραγματικὰ ὑπάρχουν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν της).

Ὁ κ. Παν. Κανελλόπουλος πρέπει νὰ ἀποδείξῃ ἐπίσης ὅτι ὅσα φαινόμενα ἀνάγει σὲ κατηγορίες «ἀφηρημένες» καὶ «αἰώνιες», δὲν ἀφοροῦν ἱστορικά, δηλαδή προσδιορισμένα,

* *Petitio principii.*

έπομένως διαβατικά, δεδομένα («υπερπληθυσμός» κλπ.). Και για να επιχειρήσει με επιτυχία κάτι τέτοιο πρέπει να εξηγήσει πώς συμβαίνει ώστε οι προειρημένες αυτές αιώνιες κατηγορίες να έχουν στο σοσιαλισμό μετατραπεί σε «μούμιες έννοιων»;

Πώς θα μπορέσει άρα γε να αναστρέψει την αλήθεια — έμμένοντας εν τῷ μεταξύ στη θέση του ὅτι στον καπιταλισμό οι άνθρωποι είναι «μέλη ἀλλήλων» — ὅτι ὅλα ὅσα συμβαίνουν σ' αὐτὸν ἔχουν σχέση με τὸ σύστημα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας; (Τί γίνεται με τὴν κατὰ τὴ θεωρία του ὑπεραξία;)

Ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκὸς δὲν μᾶς δίδει καμιὰ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τί εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει ὥστε ἡ ἴδια περίπου τεχνικὴ καὶ οἱ ἰσοδύναμες παιδαγωγικὲς δυνάμεις νὰ εἶναι στὸ ἓνα σύστημα πηγὴ σκλαβιάς γιὰ τὸν ἐργαζόμενον, καὶ στὸ ἄλλο προϋπόθεση ἐλευθερίας καὶ εὐτυχίας.

Θὰ μπορούσε ἐν τούτοις νὰ διερωτηθεῖ, καὶ πολὺ σωστά, ὁ ἀναγνώστης, γιατί νὰ ἀκολουθηθεῖ ὅλη αὐτὴ ἡ διαδικασία «ἀναλύσεως» ἐνῶ θὰ ἦταν ἴσως καλύτερα καὶ εὐκολώτερα νὰ πορευθεῖ κανεὶς τὴν ἀντίπλευρο διαδρομὴ, ξεκινώντας δηλαδή ἀπὸ τὸ κορυφαῖο σημεῖο ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸν ἄξονα ἀναφορᾶς τοῦ κειμένου (ἀντιμαρξισμός), γιὰ νὰ καταλήξει συντομώτερα ἐκεῖ ὅπου ἄρχισε;

Ἐνα ἄλλο ἐρώτημα προκύπτει ὕστερα ἀπὸ αὐτό: Ποῦ θὰ σκόπευε ἐν τούτοις μιὰ τέτοια κριτικὴ ἀνάλυση; Φρονούμε ὅτι, ἐφ' ὅσον αὐτὴ θὰ ἀναφερότανε στὴν ἄμεση ὑπεράσπιση ἀρχῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ στοχασμοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ πραγματικὸ νόημα ἐπιχειρεῖ νὰ διαστρέψει ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκός, ἐμφανίζοντας τὴν πλέον χυδαία ἐκδοχὴ τοῦ οικονομικοῦ ὕλισμου ὡς ὀρθόδοξο μαρξισμό (διαλεκτικὸς ὕλισμός), θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχοληθεῖ, κατὰ κύριο λόγο, με τὴν ἐκθεση (κατ' ἀντιπαραβολὴ φυσικὰ) ὀρισμένων ἀρχῶν τῆς κοινωνιολογίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ στοχασμοῦ, τῶν Μάρξ, Ἐνγκελς καὶ Λένιν, καθὼς καὶ με τὴν συστηματικὴ, μέσα σὲ ὀρισμένο πλαίσιο, ἀνάπτυξή τους.

Ἀλλά, ὑπεράσπιση θέσεων μιᾶς θεωρίας ἀπὸ τοὺς ψόγους ἐνὸς ἀντιπάλου μέρους μπορεῖ βέβαια νὰ ἀποδεικνύει τὸ ἀβάσιμο τῶν ἐναντίον τους κατηγοριῶν, δὲν ἀποτελεῖ, ἐν τούτοις, πάντοτε καὶ τὸν καλύτερο τρόπο γιὰ μεθοδολογικὴ ἐφαρμογὴ καὶ προαγωγὴ τῆς προκειμένης θεωρίας, ἀφοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ διατρέξει κανεὶς τὸν κίνδυνο νὰ βρεθεῖ ἐμπρὸς σὲ μιὰ ἀπλή ἐπανάληψη θέσεων.

Ἀντίθετα, ἡ ἐξέταση τοῦ «λογικοῦ» πυρήνα καὶ τῆς μεθόδου τοῦ σχολιαζομένου κειμένου τοῦ ψέγοντος — ἂν ἓνα τέτοιο πράγμα γίνει με εὐστοχία — μπορεῖ — με τὴν ἀνάδειξη τῶν ἐνδεχομένων ἀρετῶν τοῦ πονήματος καθὼς καὶ με τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἀδυνατιῶν σημείων του — καὶ τὴν μεθοδολογία τοῦ ἐπιστημονικοῦ στοχασμοῦ νὰ προηθήσει καὶ νὰ παράσχει ἐπιχειρήματα προάγοντας τὴν πειθῶ.

Ἀπὸ τέτοιες περίπου σκέψεις ἐλαυνόμενοι ὡς πρὸς τὴν συγκεκριμένη περίπτωση, ἀκολουθήσαμε τὸν προειρημένο δρόμο ἐρευνας.

Ἄν παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ παρούσα ἐρευνα χωλαίνει, ἀπὸ μιὰ τέτοια ἄποψη, τότε δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσει κανεὶς, ὅπωςδήποτε, στὸ δρόμο μόνο ποὺ ἐπορευθήκαμε τὰ αἴτια.

Μεθοδολογικὲς διαπιστώσεις

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ κ. Παν. Κανελλόπουλος στρέφει τὴν ἀποτύλιξη τοῦ στοχασμοῦ τοῦ γύρω ἀπὸ τὸν ἄξονα καυτῶν θεμάτων τῆς ἐποχῆς μας. (Σχέση τοῦ ἀτόμου με τὴν τεχνικὴ πρόοδο γενικά, καθὼς καὶ με τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη εἰδικότερα, θεώρηση τοῦ «ἐσωστρεφούς» ἀτόμου, τὸ ἐπίκεντρο — χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ παίρνει διαζύγιο ἀπὸ τὸ «ἐξωστρεφές» ἄτομο — ὁ διαγραφόμενος λογικὸς πυρήνας). Σὲ ἓνα περίπου τέτοιο σύστημα ἀναφορᾶς ἀνταποκρίνεται ἡ κατηγορία «ἀνθρωπίνη ὑπόσταση», γιὰ τὴν ὁποία τόσο γίνεται λόγος.

Δὲν εἶναι νέος ὁ προκείμενος ὁρος. Συνεξαρτᾶται καὶ με τὸ πρόβλημα γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, με τὸ «αἰνίγμα» τῆς εὐτυχίας. Ἡ θεολογικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἐκδοχὴ περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τὴν προβληματικὴ τὴν συνδεομένη με μιὰ ἐνδοκόσμια ἢ ὑπερκόσμια ἀναζήτηση.

Καί, ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ, δὲν βρίσκεται ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκὸς «ἐκτὸς κλίματος». Τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι ὅτι αὐτὸς ἐπέρασε ἀπὸ τὶς κορυφές τοῦ προβληματισμοῦ, χωρὶς νὰ ψαύσει ἔστω, με τὴν διαπόρευση του (ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ἀοριστολόγο σὲ μεγάλο βαθμὸ νύξη) τὶς ὀξυγώνιες προεκτάσεις του.

Μετακομίζει, πορευόμενος σὲ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια στὶς ποικίλες ζώνες τοῦ ἔτασμου δίχως νὰ «συναιρεῖ» με τὴν προβληματικὴ του, σὲ ὀργανικὴ ἐνότητα, τὰ ψήγματα, ἔστω, ἀλήθειας, ποὺ ἀπαντᾶει στὸ δρόμο του. Καὶ ἀναδεικνύεται ἔτσι σὲ «ἐκλεκτικὸ» καὶ καθόλου σὲ διαλεκτικὸ, ὅπως θέλει νὰ ἐμφανισθεῖ με τὸν ἀντιδογματισμὸ τοῦ ἀφοῦ τὸ σύστημα καὶ ἡ μέθοδός του πᾶσχουν ἀπὸ τὴν ἄλυτη ἀντινομία τῆς προσπάθειας νὰ συναιρεθεῖ ὁ «θεολογικὸς» με τὸν «φιλοσοφικὸ» πυρήνα, τὸ ἔ λ λ ο γ ο με τὸ ἄλογο. Καὶ μάλιστα, κατὰ ἓνα τέτοιο τρόπο, ὥστε με τὸ νὰ μὴν ὑποστηρίζει πάντοτε καὶ ἀπόλυτα τὸ ἓνα σύμβλημα, ἀπὸ τὰ δύο, ὠθώντας το μέχρι τὴν ἄκρα συνέπειά του, καταντᾶει νὰ υπερσταθμίζει κάθε φορὰ τὸν ἓνα παράγοντα ἐναντι τοῦ ἄλλου «μετατοπιζόμενος» συνεχῶς ἀπὸ τὴν μιὰ ζώνη στὴν ἄλλη, παίζοντας δηλαδή τὸ παιχνίδι τῆς πυγολαμπίδας. Κάποτε ὅμως μετακομίζει ὀλόφορτος στὴν μιὰ ἀπὸ τὶς δύο κύριες ζώνες. Ἐτσι, φθάνει μέχρι καὶ τὸ σημεῖο ὥστε «λογικά», ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ «θρησκευτικὸ δόγμα», νὰ ἐνεργεῖ ὡς ἀντίδοξος πρὸς αὐτό, ἀφοῦ στὴ θέση τοῦ δημιουργοῦ ὑποκαθιστᾶ τὴν νομοφόρο «ἀνθρωπίνη ὑπόσταση», ἢ, καλύτερα, ἀπὸ «ἀπόψεως φιλοσοφίας», ἓνα ἄλλο ὄν «ἀενάως δημιουργοῦν», τὸ ὁποῖο, δηλαδή, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πλάστη τοῦ σύμπαντος (ποὺ ἔφτιαξε μιὰ μό-

νο φορά τὸν κόσμον) «δημιουργεῖ» τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνία τόσες φορές, ὅσες φορές τουλάχιστον σημειώνεται ἀνάβαση στὸ βίον τῶν ἀνθρώπων. (Καὶ εἶναι βέβαια μιὰ τέτοια «μυστική» δύναμη ἢ «ἀνθρωπίνη ὑπόσταση»!).

Τὴν ἴδια στιγμήν, ἐν τούτοις, ἀνάγει καὶ ὑποτάσσει τὰ πάντα, καὶ πρῶτα ἀπὸ ὅλα τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, στὴν ὑπερκόσμια βούληση τοῦ κυρίου, τὸν ὁποῖο καὶ θεωρεῖ ὡς τὸν θεματοδότη τοῦ «βιορυθμοῦ» τῆς ἀνθρωπίνης ομάδας (φαῦλος κύκλος).

Δὲν στέκεται στὸν χρυσὸ κανόνα, ἀλλὰ παραβιάζει τὴ «συμμετρία» καὶ αὐτοῦ τοῦ «δυσμοῦ» τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Γενικῶς καταφάσκει ὑπὲρ τοῦ μεταφυσικοῦ ὄντος, τοῦ θεολογικοῦ δηλαδὴ στοιχείου, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιχειρεῖ, ἐν τέλει, νὰ τροχοπεδήσει τὰ πάντα. Ἔτσι, ὁ «πολυδύναμος» ἄνθρωπος γίνεται ἄθυρμα στὴν δράση τῶν ἀοράτων δυνάμεων, τῆς «ἀνωτέρας βουλήσεως».

Ἴσως φανεῖ ὑπερβολικὴ (πρὸς στιγμήν ἔστω), ἡ κρίση μας, ἡ ὁποία ἀπολυτοποιεῖ τὸν θηρευόμενον ἀπὸ τὸν κ. Παν. Κανελλόπουλο σκοπὸ, ἀναφορικὰ δηλαδὴ πρὸς τὸν ἀντιμαρξισμό του, ἀφοῦ αὐτὸς περιορίζει τὴ σκόπευσή του, στὸ στόχο τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου.

Τίποτα ὅμως δὲν συνηγορεῖ σὲ μιὰ τέτοια σκέψη, ἀφοῦ αὐτὸς δταν σπάζει τὴν ἀλυσίδα τῆς κοινωνικῆς νομοτέλειας καὶ σὲ ἓνα ἔστω σημεῖο — ἀναστρέφοντας δηλ. τὸ ἔλασσον — ἀρνεῖται καὶ τὸ μείζον, διότι ἀπαλείφει σύστημα καὶ μέθοδο μαζί.

Ἡ προβληματικὴ τοῦ κ. Παν. Κανελλόπουλου πάσχει καὶ κατὰ τὴ στοιχειοθεσία τῶν μὴ ἐπαρκῶν ὄρων τῆς ἔρευνας, ἀφοῦ ζητᾶ νὰ ἀναιρέσει τὴ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου, τὴν ἀποψη δηλαδὴ τοῦ Μάρξ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν θεμάτων, «διαγράφοντας», δηλαδὴ ἀγνοώντας φραστικὰ καὶ λογικὰ, τὴν θεμελιώδη κατηγορία αὐτῆς, καὶ ἀναγκαῖο ὄρο συνάμα, τὸν τρόπο παραγωγῆς. Καὶ μάλιστα προβαίνει στὴν ἐννοιακὴ «ἀνάλυση» ἢ καλύτερα στὸν δισμελισμὸ τῆς, διατηρώντας μὲ τὸ ὄνομά τους τὶς «παραγωγικὲς δυνάμεις» μόνο (καὶ αὐτὲς συγκεχυμένες) ἐνῶ τὴν ἕτερη ὑπάλληλη ἐννοια ὡς πρὸς τὸν εἰρημένο «τρόπο παραγωγῆς», τὶς «παραγωγικὲς σχέσεις», τὴν «φυγαδεύει», σηματοδοτώντας τὴν μὲ τὶς ἐπιλεγόμενες «οἰκονομικὲς συνθήκες»: ἀγνοεῖ τὴν μεταξὺ τῶν δυὸ ἐνοιῶν ὀργανικὴ σχέση καὶ δὲν μᾶς δίνει οὔτε γιὰ μιὰ φορά τὴν «συναίρεσή» τους στὸν τρόπο παραγωγῆς. Ἔτσι νομίζει ὅτι θὰ μπορέσει νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἀνταγωνιστικὴν δράση τῶν δυὸ αὐτῶν παραγόντων, προκειμένου γιὰ τὸ κάθε ἐκμεταλλεὺτικὸ σύστημα γενικὰ καὶ εἰδικότερα, γιὰ τὸ σύστημα μισθωτῆς ἐργασίας (ὄχι γιὰ χθές, ἀλλὰ γιὰ σήμερα!), ἀποχωρίζοντας μεταφυσικὰ τὸν πυρήνα ἀπὸ τὸν φλοιό, τὴν μορφή («παραγωγικὲς σχέσεις») ἀπὸ τὸ

περιεχόμενο («παραγωγικὲς δυνάμεις»).

Ὅχι μόνον δὲν ἀποδεικνύει τὸν ἀντίθετον ἰσχυρισμὸ του, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀναφέρεται, ἔστω, στὸν ἀναγκαῖο, κατὰ τὴ μαρξιστικὴ ἀντίληψη, ὄρο, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχει καταργηθεῖ ἢ ὑπεραξία, νὰ ἔχει ἀλλάξει ἐπομένως καὶ ὁ τρόπος διανομῆς τῶν ἀγαθῶν, ἐφ' ὅσον ἡ σχέση μισθωτῆς ἐργασίας διατηρεῖται (ἀναφέραμε ἐνδεικτικὰ τὴν περίπτωση τῶν Ἀμερικανῶν ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν διαθέτουν οὔτε μιὰ μετοχή).

Ἔτσι ὅμως ἀναδεικνύεται ὁ ἴδιος σὲ οἰκονομικὸ ὕλιστὴ ἀφοῦ, ἀγνοώντας τὴ διάπληξη τῶν ὑπολοίπων σχέσεων καὶ παραγόντων, φθάνει νὰ προσδοκᾷ τὸ αὐτόματο ἀποτέλεσμα ἐνὸς δικαιότερου τρόπου διανομῆς τῶν ἀγαθῶν!

Καί, προφανῶς, θεωρεῖ ὡς ἐπαρκὴ γιὰ τὴν «συλλογιστικὴ» του ὄρο τὸ νὰ μὴν ἐπιχειρήσει νὰ παρουσιάσει καὶ ἓνα ἔστω ἐπιχείρημα γιὰ νὰ «προστατεύσει» τὸν ἰσχυρισμὸ του ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὕλισμος δὲν ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τοὺς ταξικοὺς προκεφαλαιοκρατικοὺς τρόπους παραγωγῆς.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ κ. Παν. Κανελλόπουλος, κατὰ τὴν «ἱεροκρυφία» ἔστω προαναφερθεῖσα «σηματοδότηση» τῶν ἱστορικῶν ἀναβαθμίσεων τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας μὲ τὸ νὰ μὴ στρέφει τὸ τηλεσκόπιό του στὸ παρελθὸν βαθύτερα, πέρα δηλαδὴ ἀπὸ τὸν «θεῖο» Ὅμηρο, κάνει τὸ σύστημά του νὰ μειονεκτεῖ καὶ ἀπὸ τούτῃ τὴν ἀποψη, ἀφοῦ μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἀρνεῖται τὸ πρῶτο βῆμα τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὴ γῆ, τὴν πρώτη δηλαδὴ μορφή τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ τῆς ζωῆς του. (Ἔχει πλέον ἀνακαλυφθεῖ ὅπως καὶ ἡ πυρίτιδα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἴτε τὸν ἔχει ὁ θεὸς «πλάσει», εἴτε εἶναι προῖον τῶν φυσικῶν συνθηκῶν καὶ ὄρων, πατώντας ἐπάνω στὴ γῆ ἐπέρασε ὅπως δῆποτε μέσα ἀπὸ μιὰ πρωτόγονη φάση κατὰ τὴν ἀνάπτυξή του (πρωτόγονο κοινοτικὸ σύστημα, ἢ καὶ πρωτόγονος κομμουνισμός).

Καὶ ἡ ἐννοια «πρωτόγονο» εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὸν προκειμένο συλλογισμό, ἀφοῦ αὐτὴ, λογικὰ, ἀντιστοιχεῖ στὸ πρωταρχικὸ στοιχεῖο. Πῶς ὀρθοτομεῖ κανεὶς τὴν ἀλήθεια, δταν ἀγνοεῖ βασικοὺς ὄρους ποὺ τὴν προσδιορίζουν; Εἶναι περίπου σὰν νὰ θέλουμε νὰ μελετήσουμε τὸν ἄνθρωπο ἀγνοώντας τὴ νηπιακὴ ἡλικία του.

Γιατί ἄραγε διαγράφει ὁ κ. Παν. Κανελλόπουλος ἓνα τέτοιο δεδομένο; Ἀσφαλῶς διότι τότε δὲν ὑπῆρχαν σχέσεις ἐκμεταλλεὺτικῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ «πρωτόγονη» ἰσότητα ποὺ ἐνοχλεῖ τὴν ἀπολογητικὴ τοῦ σχήματος *masse-élite*.

Ἔτσι, προτιμᾶ νὰ θυσιάσει τὴν «ἐνότητα» τῆς δικῆς του καθολικῆς «ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως», — ἐνῶ τοῦ παρέχεται ἡ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ἀποδείξει κάτι τέτοιο —, ἀνατρέχοντας στὸ ἀπώτατο αὐτὸ παρελθόν, ὅπου ὁ ἄνθρωπος, μακριὰ ἀπὸ τὴ «διαλυτικὴ» γιὰ τὴν «ὑπόστασή» του δράση ὀρισμένων παραγόντων «ἐνσαρκώνει» τὴν καθολικὴ ἀρχὴ τῆς κοινότητος — κι ὄχι νὰ τὴν βεβαιώσει.

Αυτό εξηγείται από την αντίδραση του κ. Παν. Κανελλόπουλου πρὸς τὴν συντελούμενη ἱστορική πρόοδο. Δηλαδή ὁ κ. ἀκαδημαϊκὸς θέλει νὰ ἀποφύγει κάποιον «μέτρο συγκρίσεως», διότι ἡ νέα ἱστορική πρόοδος στὴ διαλεκτικὴ ἄρνηση τῆς ταξικῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ ταυτόχρονα σύνθεση διαλεκτικὴ κατὰ τὴν ἐνιαία πορεία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ἀφοῦ ἀρνούμενη τὴν ἄρνηση (ταξικὴ κοινωνία) τοῦ πρώτου σταδίου (πρωτόγονος κομμουνισμὸς) προσφέρει (μὲ βάση τὴν τεχνικὴ ὑπεροχὴ τοῦ νέου συστήματος, τὴ συνειδητὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου κλπ.) μιὰ νέα, χωρὶς προηγούμενο «συναίρεση», μιὰ ἄλλη ποιότητα ὅπου δρᾷ σὲ αὐτὴν ὁ μεγιστοθάθμιος ἐκθέτης προαγωγῆς τῶν καλυτέρων κληροδοτούμενων ἀπὸ τὸ παρελθὸν πλευρῶν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς*.

**

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνθρωπιστικὸς ὁ τόνος τοῦ κηρύγματος τοῦ κ. Παναγ. Κανελλόπουλου σχετικὰ μὲ τὴν «ἀνθρωπίνη ὑπόσταση» καὶ ὅταν ἀκόμα αὐτὸ ἀκούγεται ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἀκαδημίας, ἀφοῦ δὲν ἀποδίδει στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ δὲν γνωρίζουμε ἂν διαθέτει τὰ ἀνάλογα ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε νὰ ἀντικρούσει τὸν ἰσχυρισμὸ ἢ νὰ διαλύσει ἔστω τὴν ὑπόψια ὅτι, ὅταν ἀπαλλάσσει μὲ τὸν συζητούμενο λόγο του τοὺς κλασσικοὺς τοῦ μαρξισμοῦ ἀπὸ τὴν εὐθύνη ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐμμονὴ τῶν ὀπαδῶν τους — στὶς ἡμέρες μας —, στὶς ἰδέες ἐκείνων, ὅτι δὲν «ὀραματίζεται» μιὰ νέα Ἱερουσαλὴμ διώκουσα τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν προφητῶν.

Καὶ ἀπὸ τὴ θρησκεία, λοιπὸν, ὁ εἰρημένος ἀκαδημαϊκὸς δὲν προάγει τὴν ἰδέα τῆς προσφορᾶς γιὰ τὸν πλησίον. Γνωρίζει ἄριστα πρὸς τὰ ποῦ στρέφονται οἱ διαλογισμοὶ τῆς καρ-

* Στὸ πρωτόγονο π.χ. κοινοτικὸ σύστημα ὁ ἄνθρωπος καταφάσκει συλλογικὰ τὴν τεχνικὴ χρησιμοποιοῦντας τὴν στὸ μέγιστο δυνατὸ ὄριο γιὰ νὰ ὑποτάσσει τὴ φύση καὶ ταυτόχρονα νὰ ἀπελευθερώνει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν ἐξάρτησή της.

δίας τῶν ἀνθρώπων καὶ θέλει αὐτὸ ἀκριβῶς νὰ προλάβει.

**

Στὶς ἡμέρες μας, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται πάλι στὸ κέντρο τῆς προσοχῆς, καὶ τὰ προβλήματα καὶ ἡ μοῖρα του ἀπασχολοῦν τὶς νέες τάσεις τοῦ οὐμανισμοῦ, ὁ μαρξιστικὸς οὐμανισμὸς, ὁ πιὸ ὀλοκληρωμένος καὶ πραγματικὸς σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους, ἔχει πολλὰ νὰ κερδίσει καὶ νὰ διδαχθεῖ ἀνατρέχοντας στὴν καταγωγὴ του ἐπὶ τὴν ριζοσπαστικὴ δηλαδή πρόβασή του ἀπὸ τὸν νεαρὸ Μάρξ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ριζοτόμο τὴν ἄποψή του στὸ βαθμὸ ὅπου αὐτὴ στηρίζεται στὸν ἄνθρωπο. Κακῶς τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἐπιχειροῦν νὰ τὸ ἀποκόψουν ἀπὸ τὸ ὄλο ἔργο τῶν κλασσικῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ἀφοῦ τοῦτοι πάντοτε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ἐμπνέονται.

Ἡ «ἀνθρώπινη ὑπόσταση», τὰ προβλήματα τῆς, οἱ ἀγωνίες τῆς, ἡ ἀναζήτησις τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς, τὸ φαινόμενο τοῦ θανάτου, πρέπει διεξοδικότερα νὰ συζητηθοῦν ἀπὸ τοὺς προοδευτικὸς στοχαστές. Εἶναι ἀνάγκη νὰ δυναμώσει ὁ τόνος τῆς αἰσιοδοξίας γιὰ τὴ ζωὴ. Εἶναι ἐπίσης χρέος ἡ ἀποκάλυψη τῶν ἀνθρωπιστικῶν κηρυγμάτων ποῦ ἐξαπατοῦν. Τὸ αἰσιόδοξο μήνυμα τὸ φέρνουν οἱ νέες δυνάμεις.

Ἄν οἱ στωικοὶ ἔλεγαν ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρηγοροῦμε τοὺς ἀνθρώπους σχετικὰ μὲ τὸ ἀναπότρεπτο τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ὅτι, ἀντίθετα, πρέπει νὰ τοὺς πείθουμε ὅτι ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἐξασκολουθοῦνε νὰ ζοῦνε, ὁ σύγχρονος οὐμανισμὸς πρέπει νὰ τοὺς πείσει ὅτι μποροῦν νὰ ζοῦν, καὶ μάλιστα νὰ ζοῦν ἀνθρωπινὰ, καὶ νὰ μάχονται γιὰ τὴ ζωὴ τους.

Ἡ ἀρχαία κλασσικὴ οὐμανιστικὴ παράδοση, ὅταν σὲ αὐτὴ δοῦμε τὸ θετικὸ σπέρμα καὶ τὴν γενικεύσουμε σὲ μιὰ ἀταξικὴ κοινωνία, μπορεῖ πολλὰ νὰ μᾶς δώσει ὡς ἓνα «ἀρτιωμένο σύνολο», στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ νέα ἀγωγή καὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἄθληση.

Ὁμαδικὸς καὶ ἀτομικὸς, μὲ ἓνα τέτοιο κριτήριον ὁ νέος οὐμανισμὸς, μπορεῖ θαυμάσια νὰ διεκδικήσει καὶ τὸ ἀνθρώπινο κήρυγμα ὄχι μόνον τοῦ πρωτόγονου χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡρώων του ἀκόμα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα ἀχιοποιήθηκαν πέφτοντας γιὰ ἓνα ἰδανικὸ ὄχι μόνον μεταφυσικὸ.